

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ Қ.
ЖҰБАНОВ атындағы АҚТӨБЕ Өңірлік университеті

ДИПЛОМДЫҚ ЖОБА

Тақырыбы:

Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессия деңгейін төмендетін әдістері мен тәсілдері

Ғылыми жетекші: Людмила Лиходедова

Орындаған: Нурсейтова Ж. Б.

Зашева А. Ә.

Калыхова Д. М.

Жоламанова А.Н.

Ақтөбе 2022жыл

КІРІСПЕ

- 1. Мектеп жасына дейінгі баланың агрессивті мінез-құлқы мәселесінің теориялық мәселелері**
- 2. 1.1 Мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқының ғылыми-әдістемелік негіздері**
 - 1.2 Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез – құлқының себептері мен көрініс беру ерекшеліктері**
- 2. Мектеп жасына дейінгі балалардың агрессиялық мінез-құлқын тәжірибелік-эксперименттік зерттеу**
 - 2.1 Ересек мектеп жасына дейінгі балалардағы агрессияны зерттеу әдістері мен ұйымдастыру барысы**
 - 2.2 Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессия деңгейін төмендетуге бағытталған тәжірибелік зерттеу нәтижелері жұмыстары.**
 - 2.3 Зерттеу нәтижелері бойынша қорытындылар мен ұсыныстар**

Зерттеу өзектілігі. Соңғы 15 жылда жарияланған психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді талдау агрессивті мінез-құлық ерекшеліктерін зерттеуге қатысты мәселелердің өте маңызды орын алатынын айқындайды.

Аталған мәселені зерттеу жұмыстары жылдан жылға көбейіп келеді. Бұл тақырыптың өзектілігін және ғылыми-практикалық маңыздылығын көрсетеді. Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессия мәселесі балалар қылмысының көбейуі, агрессиялық мінез құлықтың, отбасы мен балалар субмәдениетінде қатыгездіктің жиі көрініс беруімен байланысты маңызды болып отыр. Замануи қазақстандық қоғамында қалыптасып келе жатқан тұрақсыз әлеуметтік-экономикалық жағдай да ересек мектеп жасына дейінгі балаларда мазасыздық, рухани босансуының пайда болуына әсер етеді. Бұл өз кезегінде қатыгездік пен агрессивті мінез құлықтың жоғарлауына әкеледі. Балалардың агрессивті мінез құлығы өте күрделі әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық проблема болып табылады.

төбелескіш

тез ренжігіш

Ересек мектеп
жасына дейінгі
агрессивті балалар

қырсық

өте
тітіргенгіш

қоршаған ортаға
дұшпандық
білдіріп жүреді

Нәтижесінде баланың өнімді потенциалы, толыққанды қарым-қатынас мүмкіндігі төмендейді, баланың тұлғалық дамуы деформацияланады. Алайда, балалардың агрессивті мінез-құлқының ерекшеліктерін көп зерттеушілер кеңінен ұсынғанына қарамастан, педагогтар мен психологтар арасында агрессияның жалпы мәні мен алдын-алу жұмыстарының механизмдері туралы жалпы пікірлер жоқ.

Сондықтан, бүгінгі күні ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқының алдын-алу бағдарламаларын әзірлеу және диагностикалау негізгі мәселе болып табылады.

Зерттеу мақсаты: ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқының алдын-алу бағдарламасын теориялық тұрғыдан негіздеу, агрессия деңгейін төмендеті әдістері мен тәсілдерін анықтау.

Зерттеу объектісі: ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез құлқының ерекшеліктері.

Зерттеу пәні: Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессия деңгейін төмендеті әдістері мен тәсілдерін анықтау.

Зерттеу болжамы: егер ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивтілігін төмендету әдістерді тиімді қолданса, жұмыстар жүйелі, жоспарлы жүргізілсе, онда агрессивті мінез-құлықты алдын - алуға және төмендетуге болады.

Зерттеу міндеттері:

1. Агрессия проблемасына теориялық талдау жүргізу және ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқының алдын-алу; қазіргі заманғы ғылыми түсіндірмелердің алуан түрлілігін ескере отырып, "агрессия" және "агрессивті мінез-құлық" ұғымдарының мәнін нақтылау.
2. Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқы проблемасының жай-күйін талдау.
3. Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқының төмендету мақсатында әдіс тәсілдерді анықтау.
4. Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессия деңгейін анықтау.
5. Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқының алдын алу және деңгейін төмендету жөніндегі бағдарламаны әзірлеу және сынақтан өткізу.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы:

Анықталған мәселе бойынша теориялық және эмпирикалық зерттеулердің алынған мәліметтерін Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлық деңгейін төмендетуге бағытталған бағдарламаларды әзірлеу үшін пайдалануға болады.

Дипломдық жобаның құрылымы: жоба кіріспеден, екі тарау, қорытынды, пайдаланған әдебиеттер тізімі және қосымшадан тұрады.

Әдіснамалық және теориялық негіз: тұлға психологиясында А. Адлер, А. Бандура, Л. Берковиц, Л.М. Семенюк, З. Фрейд, Х. Хеккаузен және т.б. ғылыми теориялар, балалар және жас ерекшелік психологиясында Г.М. Андреева, Л.М. Семенюк, А.А. Реан, Т.Г. Румянцева, В.И. Гарбузов, О.А.Карабанова, К. Хоментаскас, агрессивті мінез құлықтың алдын алу бағытында Г. Э. Бреслав, Н.А. Дохнадзе, о.Н. Истратова, Л.В. Лапшина, К. Малышев. Ю.Б. Можгинский, Т.П. Смирнова; И.А. Фурманов еңбектері болды.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕСІ

Отандық және шетелдік теориялардағы агрессивтілік ұғымы

Жалпы «агрессия» ұғымы (латын тілінен "agressio" — шабуыл, өршелену) – біреуге немесе бір нәрсеге зиян келтіруге бағытталған физикалық немесе сөздік (ауызша) әрекет.

Көптеген авторлар **агрессияны** біреуге физикалық немесе психологиялық зиян келтіруге бағытталған кез-келген мінез-құлық түрі ретінде анықтама беруге келіседі.

Бұл анықтама көбіне ортақ және бүгінде осы анықтаманы қабылдайтын зерттеушілердің саны артып келеді.

Алайда, бүгінгі күні бұл жалпы қабылданған ұғым емес және "агрессия" термині ғылыми еңбектерде де, күнделікті сөйлеуде де көптеген анықтамалар мен түсініктерге ие.

туа біткен
мотивтер немесе
бейімділік

сыртқы
тітіркендіргіштермен
белсендірілген
қажеттілік

Агрессия

танымдық және
эмоционалдық
процес

алдыңғы оқытумен
үйлесетін нақты
әлеуметтік жағдай

Агрессия теорияларының ең көнесі *инстинкт теориясы* агрессивті мінез-құлықты туа біткен деп санайды. Фрейд, осы көзқарасты ұстанушылардың ішіндегі ең танымалы, агрессия туа біткен және өзінің тасымалдаушысына бағытталған өлім инстинктінен бастау алады деп сенді; іс жүзінде агрессия-бұл сыртқа бағытталған және сыртқы нысандарға бағытталған инстинкт.

Фрейдтің психоаналитикалық теориясында басқаларға бағытталған агрессия өзін-өзі жою мен өзін-өзі сақтау арасындағы қақтығыстың нәтижесі ретінде түсіндірілді

Басқаларға бағытталған агрессия

Эволюциялық теоретиктер агрессивті мінез-құлықтың қайнар көзі деп тағы бір туа біткен механизмді санайды: ол барлық жануарларға, соның ішінде адамдарға тән күрес инстинкті (Лоренц-этологиялық тәсіл; Андри - "аңшылық гипотезасы": бұл табиғи сұрыпталудың нәтижесі ретінде, мидың дамуымен және қашықтықтан соққы беретін қарулардың пайда болуымен біріктірілген аңшылық инстинкті адамды өз түрінің өкілдеріне белсенді түрде шабуыл жасайтын тіршілік иесі ретінде қалыптастырды)

Инстинкт ретінде агрессияның әртүрлі теорияларға бөлінеді

Қозғаушы теориясы -
агрессияның қайнар көзі, ең
алдымен, басқаларға зиян келтіруге
деген сыртқы түрткі немесе
ұмтылыс болып табылады деп
болжайды.

Фрустрация-агрессия теориясы -

бұл теориялардың ішінде Доллард пен оның әріптестері бірнеше ондаған жылдар бұрын ұсынған, бұл теорияға сәйкес, фрустрацияға ұшыраған адам бойын агрессия билейді. Кейбір жағдайларда агрессивті талпыныс қандай да бір сыртқы кедергіге тап болады немесе жазаланудан қорқу арқылы басылады.

Берковицтің агрессия туралы хабарламалар теориясын да дәл осы бағытқа жатқызуға болады: фрустрация немесе басқа бір стимул агрессивті әрекетке дайын болуға ғана әкеледі. Агрессивті мінез-құлық пайда болуы үшін жағдай агрессияға арналған хабарламаларды қамтуы керек Осы бағытқа

Берковитц теориясының кейінгі редакциясын (1989) - жаңа танымдық байланыстардың қалыптасу моделін; сондай-ақ Тэджфелдің әлеуметтік сәйкестілік теориясын және т.б. жатқызуға болады

Әлеуметтік оқыту теорияларына

Агрессияны терең түсінуге мыналарға мұқият назар аудару арқылы ғана қол жеткізуге болады: 1) агрессивті мінез-құлық моделі қандай жолмен меңгерілгеніне; 2) оның көрінісін тудыратын факторларға; 3) осы мінез-құлық моделін бекітуге ықпал ететін жағдайларға. Агрессивті реакциялар агрессияның көріністеріне тікелей қатысу арқылы, сондай-ақ агрессияның көріністерін пассивті бақылау нәтижесінде қалыптасады және сақталады.

Біз агрессияның мәні мен шығу тегін әртүрлі сипаттайтын, агрессияның белгілі бір детерминанттарын басты орынға шығаратын негізгі теориялық бағыттарды қарастырдық. Әрі қарай, өз жұмысымызда біз агрессивті реакциялардың пайда болуы мен дамуына әсер ететін факторларды жалпы түрде ұсынамыз.

құмарлық
теориясы
(немесе
инстинкт)

Агрессивті мінез-
құлықтың пайда
болуының негізгі
теориялары

агрессияның
фрустрациялық
теориясы

әлеуметтік оқыту
теориялары (оның
ішінде мотивация
психологиясына
қатысты әрекеттер)

Құмарлық теориясы

Құмарлық теорияларында агрессия адамның тұрақты диспозициясы ретінде қарастырылады, сондықтан олар өте қарапайым құрылған. Фрейдтің психоаналитикалық теориясының бастапқы нұсқасында агрессия "Мен-құмарлық" деп аталатын құрамдас бөлігі ретінде түсіндірілді, бірақ кейінірек, негізінен Бірінші дүниежүзілік соғыстың әсерінен Фрейд өзінің теориясына "өлім инстинкті" түрінде тәуелсіз агрессивті құмарлықты енгізді. Агрессияның ұқсас түсінігін этологияның негізін қалаушы Лоренц ұстанады. Оның пікірінше, агрессивті тартылыс энергиясының ерекше түрі жануарлар мен адамдардың денесінде үнемі жинақталуы керек, ал жинақталу тиісті қоздырғыштың әсерінен босатылғанға дейін жүреді (атап айтқанда, жануарлардың кейбір түрлерінде мұндай жинақтың босатылу белгісіз бір түрдің оларға тиесілі аумаққа басып кірген кезінде байқалады).

Сыншылар адамның агрессиясының эволюциялық және физиологиялық шығу тегі бар дегенге дау айтпайды.

Агрессияның фрустрациялық теориясы

Құмарлықтың таза теориялық тұжырымдамаларына қарама-қарсылықтағы 1939 жылы Доллард пен оның бірлескен авторларының монографиясында ұсынылған фрустрациялық теория агрессияға арналған қарқынды эксперименталды зерттеулердің бастамасын болды. Бұл теорияға сәйкес агрессия дененің тереңдігінде автоматты түрде пайда болатын құмарлық емес, фрустрацияның салдары, яғни субъектінің мақсатты іс-әрекеті жолында пайда болатын кедергілер немесе өзі ұмтылған мақсатты күйге жете алмауы. Қарастырылып отырған теория біріншіден, агрессия әрқашан фрустрацияның салдарында көрініс табады және екіншіден, фрустрация әрқашан агрессияны тудыратынын айтады.

Әлеуметтік оқыту теориясы

Әлеуметтік оқыту теорияларына сәйкес жасалған агрессия тұжырымдамалары S-R типінің теориялық идеяларынан шыққан (ең алдымен Халлдан): олар әр түрлі жолмен анықталады және оның мотивациясы мен бағытына жауап беретін мінез-құлық компоненттерін әр түрлі байланыстырады. Бұл ағымның ең ықпалды өкілдері- Берковитц пен Бандура.

Бастапқыда Берковитц агрессияның фрустрациялық теориясымен тығыз байланысты позицияларды ұстанды. Фрустрация әрқашан агрессияға әкелетіні туралы негізсіз постулатты жоққа шығара отырып, ол екі аралық айнымалыны енгізді, олардың бірі ынталандыру, ал екіншісі мінез-құлық бағыты, атап айтқанда ашулану (ынталандыру компоненті ретінде) және қоздырғыштарды іске қосу (қоздырғыш немесе реакция тудыратын негізгі белгілер).

Агрессия түрлері

Агрессияның түрлері **фрустрациялық** (маңызды мақсаттарға жетуге кедергі жасайтындарға қарсы агрессивтілік), **импульсивті және аффективті** болуы мүмкін. Ол сондай-ақ **қасақана және аспаптық** болуы мүмкін (агрессия мақсатқа жетудің құралы ретінде ғана қолданылған кезде). Агрессивтілік тұрақты қасиет ретінде адамның психикалық дамуының қолайсыз жағдайларында қалыптасады, оның әлеуметтік идентификациясының қалыптаспауының көрсеткіші болып табылады.

Әлеуметтену деңгейі неғұрлым төмен болса, **адамның агрессиялық деңгейі** соғұрлым жоғары болады. Адамның агрессиялық дәрежесі оның әлеуметтену деңгейінің көрсеткіші деп айта аламыз.

**Агрессияның
себептері**

Жеке тұлғаның
агрессивтілігі
әлеуметтену ақаулары

бұқаралық
мәдениеттің кері әсері

тұлғаның психикалық
өзін-өзі реттеуіндегі
жалпы ақаулармен
байланысты.

Жеке тұлғаның агрессивтілігі күрделі көп факторлы шарттылыққа ие. Оның қалыптасуында кейбір биологиялық алғышарттармен қатар, агрессияны, «агрессивті жаттығуларды» үйрену маңызды. Субъектінің агрессивтілігі қоршаған ортаның қандай тітіркендіргіштерін жалпы эмоционалды агрессивті реакцияны қажет ететін шекті әсерлерге жатқызатынына байланысты. Агрессия арқылы адамдар өздерінің негізгі құндылықтарына қауіп төндіретін жағдайларға жауап береді.

Психикалық өзін-өзі реттеудегі ақаудың көрінісі ретінде агрессивтілік жеке тұлғаның **стресске қарсы қорғаныстың** әлсіздігімен, импульсивтілікпен және алаңдаушылық деңгейінің жоғарылауымен байланысты.

Агрессия қандай формада көрініс берсе де, көбінесе адамдар арасындағы қарым-қатынаста қиындықтардың негізгі көзі болып шығады, ауырсыну мен түсінбеушілік әкеледі және жиі драмалық салдарға әкеліп соқтырады. Психологиялық-педагогикалық жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, балалардың агрессивтілігінің пайда болуына шағымдар ата-аналар мен тәрбиешілер арасында жиі кездесетін құбылыстардың бірі болып табылады.

Бала бақшада жиі төбелесетін, ұрысатын, яғни агрессиясы айқын көрінетін балаларды жиі көруге болады.

Тәрбиешілер мұндай балалармен жұмыс жасауда көп қиыншылық көреді қиналады: олар агрессивті баламен қалай әрекет ету керектігін білмейді.

Кәдімгі мағынада агрессия - бұл кейбір әрекеттердің, жоспарлардың, шектеулердің, тыйымдардың немесе күтпеген қиындықтардың бұзылуына реакция. Қалай болғанда да, мұндай мінез-құлықтың мақсаты аталған кедергілерді жою болып табылады.

Агрессия тәжірибесі шиеленіс пен импульсивтіліктің жоғары деңгейімен сипатталады. Агрессиямен өзіне деген сенімділік сезімі басқа эмоцияларға қарағанда әлдеқайда жоғары. Ата-аналардың балаларының мінез-құлқына алаңдап, мамандарға жүгінуінің ең көп тараған себебі - балалардың агрессиясы.

Егер баланың агрессивтілігі кедергілер мен тыйымдарға үйреншікті реакция ретінде төмендемей, тек күш жинаса, онда алаңдауға негіз бар. Баланың агрессиясы 6-7 жасқа дейінгі кезеңде көп жағдайда е ата-аналардың оған реакциясына байланысты болады. Ал бұл жерде балаларымызға моральдық тұрғыда келмейтін мінез-құлық үшін қатаңдық пен жазалаудан гөрі көмек пен түсіністік қажет.

- әлеуметтік оқыту теориясы агрессивтілік және агрессивтілік туралы келесі идеяларды өзіне шоғырландырды:
- агрессивтілік өмір бойы және, атап айтқанда, жеке тұлғаның әлеуметтену процесінде қалыптасады;
- балада агрессивті мінез-құлық дағдыларын дамыту процесінде үлкен отбасы мүшелері мен топтың құрдастары болуы мүмкін үлгіні байқау шешуші рөл атқарады;
- агрессивті мінез-құлық психологиялық қорғаныс механизмі болып табылатын әлеуметтік жағдайларға бейімделу функциясын орындай алады, ал заңсыз мінез-құлық шеңберінде - әсер ету құралы;
- агрессивтілік психологиялық феномен ретінде моральдық тұрғыдан бейтарап, өйткені жеке тұлғаның әлеуметтенуіне байланысты ол әлеуметтік мақұлданған мінез-құлыққа да, заңсыз мінез-құлыққа да әкелуі мүмкін.

ЕРЕСЕК МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ – ҚҰЛҚЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН КӨРІНІС БЕРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Адамның агрессивтілігі, оның агрессивті мінез-құлыққа бейімділігі оның жеке дамуының ерекшеліктерімен айтарлықтай анықталады.

Агрессивті мінез-құлықтың пайда болуына көптеген факторлар әсер етеді, оның ішінде жас, жеке ерекшеліктері, сыртқы физикалық және әлеуметтік жағдайлар.

Жаңа талаптарға бейімделу көбінесе агрессивті мінез-құлықтың әртүрлі көріністерімен бірге жүреді. Сонымен, өте ерте жаста балалар агрессияны көрсететін сияқты: қатты жылау, байланыс жасамау және т.б. Балабақшаның талаптарына бейімделе отырып, балалар атын атай алады, тістейді, ұрысады және т.б. Негативизм, қыңырлық, қарым-қатынастан бас тарту және т.б. бұл жаста агрессияның пассивті көрінісі болып саналады. Осылайша, агрессивті мінез-құлық балалық шақ үшін жеткілікті жиі кездесетін құбылыс. . Сонымен қатар, жеке тұлғаның әлеуметтену процесінде агрессивті мінез-құлық бірқатар маңызды функцияларды орындайды: ол өз мүдделерін қорғауға көмектеседі, сыртқы қауіптерден қорғайды, әлеуметтік бейімделуге ықпал етеді.

Э.Фромм агрессияны *«қатерлі»* – «басқа тіршілік иесіне абсолютті үстемдікке құштарлық және жоюға ұмтылу» және «жақсы» - «өзін-өзі қорғаумен және қауіпке жауап берумен байланысты мінез-құлық» деп бөлді.

Ересек мектеп жасына дейінгі балаларда негізінен жасырынды агрессиямен және қорғаныс агрессиясымен көрінетін жақсы агрессия бар екендігі жалпы қабылданған. Жасырын агрессияға қасақана агрессия және өзін-өзі бекіту сияқты агрессия түрлері жатады.

Қасақана агрессия – адамға кездейсоқ зиян келтіру. Балалар ұжымында жиі кездеседі. В.Окландердің пікірінше, агрессия өзін-өзі көрсету әрекеті ретінде мектеп жасына дейінгі балаларда ойында да, ата-аналармен қарым-қатынаста да көрінеді. Ойында бала, оның бұйрықтарын тыңдайтын бағыныштылары бар ситуациялық көшбасшыға айнала отырып, пайда болған көшбасшылық тенденцияларды «жұмыс істейді».

Қорғаныс агрессиясы мектеп жасына дейінгі балаларға өте тән. Оның ерекшелігі - ашумен бірге жүреді. Ал ашу – бұл баланың өзі үшін маңызды өмірлік құндылықтар жүйесін бұзуға реакциясы (әркім үшін өзіндік ерекшеліктері болуы мүмкін).

З.Фрейд мектеп жасына дейінгі балаларда агрессивті импульстардың болуын өзінің баланың психосексуалдық дамуы туралы теориясына сәйкес түсіндірсе, ол мектепке дейінгі жаста (З.Фрейдтің жас периодизациясында 3-6 жас) көп көңіл бөлді. Фрейдтің пікірінше, баланың жасырын агрессивтілігі Эдип кешенінде бар екені сөзсіз.

Оның мәні келесіде: баланың әкесіне ұқсауға ұмтылуында анасына бейсаналық сексуалдық тартылу салдарынан соңғысына деген өшпенділік сезімі жасырылады. Өз кезегінде, қыздарда әкеге деген нәзік ілтипат кішкентай қыз бәсекелес ретінде қабылдайтын анасын жоюға ұмтылумен біріктіріледі (Электра кешені).

Балалар агрессиясы: себептері, салдары

1. Нәрестенің ашулы жылауында байқалатын реніш пен ашуланшақтықтың себебі қарапайым, бұл баланың физиологиялық мұқтаждықтары қанағаттанбаған деген сөз. Бұл жағдайда агрессивті реакция - өмір сүру үшін күрес реакциясы болып табылады.
2. 1,2-5 жастағы баланың құрбы-құрдастарына ашулануы және физикалық шабуыл жасауы, ойыншықтарға иелік етуге байланысты қақтығыстар болып табылады.
3. Егер осы жаста ата-аналар баланың мінез-құлқына төзімсіз болса, нәтижесінде балада қынқылдау, бағынбау, қыңырлық және т. б. сияқты агрессияшылдықтың символикалық нысандары қалыптасуы әбден мүмкін.
4. 3 жастағы баланың айқайы, жылауы, тістеуі, тебінуі оның "зерттеушілік түйсігін" шектеумен, таусылмас білімқұмарлық пен ата-ананың "болмайды" деген тыйым салуы арасындағы қайшылықпен байланысты болуы мүмкін.
5. Мектепке дейінгі ер баланың сотқарлығы, қыз баланың жылауы мен шаңқылы агрессия танытудың түрлері болып табылады. Осы жаста ер балалар қыздарға қарағанда агрессивті беталыстарды көбірек байқатады, себебі қыз балалар бұл беталыстар үшін жазалау мүмкіндігінен жасқанады, ал ұлдардың агрессиясына қоршаған орта әлдеқайда шыдамды болып келеді.
6. Бастауыш мектеп жасындағы ер балаларда физикалық шабуыл актілері және қыздарда агрессияның "әлеуметтенген" формалары: қорлау, мазақтар, бәсекелестік жиі кездеседі.
7. Жасөспірім-ұлдарда физикалық агрессия (шабуылдар, төбелестер), ал қыздарда - негативтілік және сөздік агрессия (өсек, сын, қорқыту, ұрыс) басым болады.

Агрессияның пайдасы неде?

Жалпы алғанда агрессияда өмір сүруге қажетті өзіндік оң, сау қасиеттері де бар, мысалы қайсарлық, мақсатқа жетудегі табандылық, жеңіске ұмтылу, кедергілерді жеңу сияқты қасиеттер. Сондықтан тәрбие жұмыстары балалардың мінезінен агрессияшылдықты толық алып тастауға емес, оның жойқын, бейәлеуметтік көрінісін шектеу мен бақылауға және оның мақсаткерлік, табандылық, өз-өзіне қорған бола білу, жағымсыз не зиян нәрсеге "жоқ" деп айта білу сияқты оң көріністерін ынталандыруға бағытталуы тиіс.

Балалар агрессияшылдығының себептері неде?

Агрессия келесі жағдайларда туындауы мүмкін:

1. фрустрацияға реакция ретінде - бұл қажеттіліктерді қанағаттандыру, эмоционалдық тепе-теңдікке қол жеткізу жолындағы кедергіні жеңу талпынысы;
 2. төтенше шара ретінде - балада өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін барлық басқа мүмкіндіктер таусылғанда;
 3. "жатталып қалған" мінез-құлық ретінде - баланың өзі үлгі тұтатын өнегесіне (көбінесе ата-аналардың немесе маңызды ересектердің, әдеби, кино- және телекейіпкерлердің мінез-құлқына) еліктеп, агрессивті түрде әрекет етуі.
- Сондай-ақ, агрессияшылдықты танытуға биологиялық факторлар (жүйке жүйесінің ерекшеліктері, тұқым қуалаушылық, биохимиялық факторлар) әсер етеді.

Бала агрессияшылдығының келесі түрлері арнайы араласуды талап етеді:

1. Егер бес жастан асқан бала басқа балалар мен жануарларды азаптағаннан құмары қанса, мұндай жағдай сирек кездескенімен, әрқашан да психотерапевт пен психологтың арнайы емін қажет етеді.

2. Гипербелсенді баланың агрессияшылдығы. Мұндай балалар мазасыз әрі ашушаң болады, сөз көтере алмайды, және қирату мен қиянат жасауға бейім келеді. Гипербелсенді балалардың мінез-құлқы ырықсыздығымен, ойланбаған іс-әрекеттермен, тыйым салуларды бұзумен ерекшеленеді. Мұндай бала іштей сүйкімді, жомарт, мейірімді болуы да әбден мүмкін, бірақ ми қыртысының биохимиялық дисбалансы, оның мінез-құлқын аса белсенді етіп жібереді, ал бұны реттеу өз кезегінде дәрігердің жұмысына айналады.

3. Бала бейуәжді, уағдаласпаған агрессияны танытып, ал тәрбиелік іс-шаралар нәтижесін бермеген жағдайда.

4. Психофизикалық даму ерекшеліктері бар балалардың агрессияшылдық мінез-құлқы.

Агрессияшылдықты "емдеу"

Балалардың агрессивті мінез-құлқын түзету үшін, агрессияны алдынала бағытталған тәсілдер де жарамды. Мұндай типті бала үшін бір ғана жылы сөз, бір жылы лебіз оның өшігуін басуға жеткілікті болуы мүмкін. Мұндай баланы "бұзылған" деп ойламаңыз. Егер де сіз осылай ойлай бастасаңыз, сізде баланы қабылдамау, оны жатсыну сезімі пайда болуы мүмкін. Бұл міндетті түрде балаға да сезіледі, ал ең жақындарының арасында жалғыздық сезіміне шалдығу, баланың одан да қиын болуына әкеп соғуы мүмкін.

Егер сізге баланың агрессиясын жеңу қиын болса, онда дәрігер-психотерапевт, психоневролог, психолог, педагог сияқты мамандардың көмегіне жүгінгеніңіз абзал.

Агрессия мотивациялық (дұшпандық, ашу-ыза, тежеу) компоненттерді де (мәдени стереотиптер, агрессивті мінез-құлық үшін жазадан қорқу, кінә) бөліп көрсетуге болатын күрделі мотивациялық жағдайдың нәтижесінде туындайды. Сонымен, мотивациялық теорияда агрессивтілік, агрессияға әзірлікте көрінетін тұлғалық қасиет, ал агрессия агрессивтіліктің көрінісі ретіндегі шабуыл әрекеті.

Мектепке дейінгі жастағы балалардағы агрессивтіліктің диагностикалық критерийлері:

- 1) жиі (көбінесе айналадағы басқа балалардың мінез-құлқымен салыстырғанда) бала өзін бақылауды жоғалтады;
- 2) балалармен және үлкендермен жиі ұрысу, ант беру;
- 3) үлкендерді әдейі ренжіту, өтініштерін орындаудан бас тарту;
- 4) көбінесе басқаларды «дұрыс емес» мінез-құлықтары мен қателіктері үшін кінәлау;
- 5) қызғаншақ және кекшіл болу;
- 6) жиі ашуланып, ұрыс-керіске бару.

Агрессивті балаларға тән белгілер:

- басқалардың өзін теріс қабылдауына бейімделген;
- өзінің агрессиясын агрессивті мінез-құлық ретінде бағаламау;
- олардың деструктивті мінез-құлқы үшін әрқашан басқаларды кінәлау;
- қасақана агрессия кезінде (шабуыл жасау, мүлікке зиян келтіру)
- кінә сезімі жоқ немесе кінәсі өте әлсіз көрінеді;
- жауапкершілікті өз мойнына алмауға бейім;
- қарым-қатынаста эмпатияның төмен деңгейін көрсету;
- өз эмоцияларын нашар басқарады;
- неврологиялық жетіспеушіліктері бар: тұрақсыз, шашыраңқы зейін, нашар жұмыс есте сақтау, тұрақсыз есте сақтау;
- өз іс-әрекетінің салдарын болжауды білмеу;
- агрессияға оң көзқараста болады, өйткені агрессия арқылы олар қабылдайды өзін-өзі бағалау және күш сезімі.

Агрессивтілікті төмендету әдістері мен тәсілдері.

Ашуға жауап берудің 4 кезеңі бар:

Бірінші кезең - балаларға ашуды сырттай қауіпсіз түрде білдірудің практикалық қолайлы әдістерімен қамтамасыз ету.

Екінші кезең - балаларға ашу сезімін нақты қабылдауға көмектесу, оларды осы ашуға (және жалпы жағдайға) дәл осы жерде және қазір эмоционалды түрде жауап беруге ынталандыру. Мұндай жағдайларда ашуыңызды визуалды түрде көрсету үшін бояулармен ашуды немесе пластилиннен сән ашуды салған дұрыс. Көбінесе балаларда олардың ашуының бейнесі қылмыскермен, олардың ашуы тікелей бағытталған объектімен сәйкестендіріледі.

Үшінші кезең - ашу сезімімен тікелей ауызша байланысқа мүмкіндік беру: олар дұрыс адамға айту керек нәрсені айтсын. Әдетте, балалар толық сөйлегеннен кейін (кейде олар бір мезгілде айқайлап, жылайды) ашудың көрнекі бейнесі оң бағытқа айналады, балалар сабырлы және әрі қарайғы әрекеттерге ашық болады.

Төртінші кезең – балалармен олардың ашулануына не себеп болатынын, қандай жағдайда жиі болатынын, оны қалай ашатынын және осы уақытта өзін қалай ұстайтынын талқылау. Бала ашудың ашық (ассоциалды) көрінісі немесе оның әлеуметтік қолайлы формадағы көрінісі арасында таңдау жасау үшін оның ашуын тануға және түсінуге, содан кейін жағдайды бағалауға үйренуі маңызды.

Мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқын төмендетуге бағытталған түзету жұмыстары.

Агрессивті балаларда өз эмоцияларын бақылау нашар дамыған, көбінесе жай болмайды, сондықтан мұндай балалармен Текст слайда коррекциялық жұмыста өз ашуын басқару және оны бақылау дағдыларын қалыптастыру, балаларға өзін-өзі реттеудің кейбір әдістерін үйрету маңызды. бұл оларға проблемалық жағдайда белгілі бір эмоционалды тепе-теңдікті сақтауға мүмкіндік береді.

Агрессияны төмендетуге арналаған практикалық ұсыныстар:

1. Кішігірім агрессия жағдайында сабырлы көзқарас.
2. Баланың тұлғасына емес, мінез құлқына назар аудару.
3. Өзіңіздің жағымсыз эмоцияларыңызды бақылау.
4. Жағдайдың шиеленісін төмендету.
5. Баланың теріс әрекетін талқылау.
6. Баланың оң беделін сақтау.
7. Агрессивті емес мінез-құлық үлгісін көрсету.
8. Балалардың агрессивті әрекеттерінің алдын алу.
9. Агрессивті мінез-құлықтан кейін баламен қарым-қатынас жасау
10. Балаға өзінің ашуын басқару әдістері мен тәсілдерін үйрету.

Г. Паренс кез-келген жастағы балаларда, тіпті өте кішкентай балаларда да көрінетін агрессияның екі түрін қарастырды:

Деструктивті емес агрессия, яғни мақсатқа жетуге және жаттығуға бағытталған тұрақты, туа біткен өзін-өзі қорғаушы мінез-құлық.

. **Деструктивті емес агрессия** қоршаған ортаға бейімделуге, тілектерді қанағаттандыруға және мақсатқа жетуге қызмет ететін туа біткен механизмдермен туындаған. Бұл механизмдер қарапайым болса да, адам дүниеге келген сәттен бастап бар және жұмыс істейді.

Тағы бір түрі - туа біткен **деструктивтілік**, яғни зиянды, жағымсыз, басқаларға зиян келтіретін мінез-құлық. Жек көрушілік, ашуланшақтық, кекшілдік, кек алуға ұмтылу және т. б. өзін-өзі қорғаудың бір түрі болуы мүмкін, бірақ олар көптеген жеке проблемаларды тудырады және басқаларды зардап шегеді.

И.А.Фурманов агрессияның келесі классификациясын ұсынады.

Нысанға бағытталған агрессияның түрлері:

1. сыртқы (гетеро), нақты жеке тұлғаларға (тікелей агрессия) немесе жеке емес жағдайларға, объектілерге немесе әлеуметтік ортаға агрессияның ашық көрінісімен сипатталады (ығыстырылған агрессия). Мысалы: бала өзін ренжіткен адамды жұдырықпен ұрады, заттарын бүлдіреді немесе басқаларға «ашуын шығарады», жануарларды қинайды және т.б.;
2. ішкі (ауто), өзіне бағытталған айыптауларды немесе талаптарды білдірумен сипатталады. Баланы «ар-ожданына өкіну» азаптайды, өзін-өзі жазалаумен айналысады, кейде өзін-өзі азаптайды.

Көрініс беру тәсілі бойынша:

еріксіз, қалаудан туындайтын, алдын алу, біреуге зиян келтіру, біреуге әділетсіздік жасау, біреуді ренжіту;

3. әрекет субъектінің бақылауынан тыс және аффект ретінде жалғасатын кезде, мақсатсыз және тез аяқталатын еріксіз. Мысалы: баланың ашуы, бала қолына келгеннің бәрін қылмыскерге лақтырып жіберсе, барлығын ренжітеді.

Аутоагрессияның ерекшеліктері:

Аутоагрессия – бұл адамның өзіне бағытталған агрессия.

1. Адам өмірінің саласына әсері бойынша: физикалық, психикалық, әлеуметтік, рухани.
2. Құрылымдық сипаттамалары: А) деңгейлік көріністер: идеаторлық, аффективті, сыртқы мінез-құлық б) іске асыру әдісі бойынша: тікелей, кеңейтілген, жанама, трансгрессивті; в) озбырлық дәрежесі бойынша: саналы, бейсаналық.
3. Динамикалық сипаттамалары: А) қалыптасу қарқыны бойынша: өткір, өткір, созылмалы б) уақытша көрсеткіштер бойынша: өтпелі, қайталанатын, тұрақты в) даму түрі бойынша: тұрақты, прогрессивті, регрессивті, өзгертін;
4. Аурумен немесе оның асқынуымен байланысты: А) морбидті б)внеморбидті (пре - және постморбидті);
5. Аурудың ағымына әсері бойынша: А) шартты-теріс б) шартты-оң в) шартты-бейтарап.

А. А. Реан жасөспірімдер агрессиясында "Аутоагрессивті жеке басының үлгісі" ұғымын енгізуді ұсынды. Аутоагрессия, зерттеушінің пікірінше, оқшауланған жеке қасиет қана емес, сонымен қатар әртүрлі деңгейлерде жұмыс істейтін және көрінетін күрделі жеке кешен болып табылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, аутоагрессивті тұлғаның құрылымында субблокты бөлуге болады:

- 1) аутоагрессивті үлгінің сипаттамалық субблокасы (аутоагрессия деңгейі кейбір белгілермен және мінез ерекшеліктерімен оң байланысты;
- 2) өзін-өзі бағалау қосалқы блогы (аутоагрессия мен өзін-өзі бағалаудың байланысы.
- 3) интерактивті қосалқы блок - жеке тұлғаның аутоагрессиясының сәтті әлеуметтік бейімделу қабілетімен/қабілетсіздігімен, тұлғааралық өзара әрекеттесудің сәттілігімен/сәтсіздігімен байланысын анықтайды.
- 4) аутоагрессивті тұлғаның әлеуметтік-перцептивті субблокасы (аутоагрессияның болуы басқа адамдардың қабылдау ерекшеліктерімен байланысты.

Балалардың агрессиялық көріністерінің негізгі себептері:

- * құрдастарының назарын аудару;
- алуға ұмтылу қалаулы нәтижесі;
- * басты болуға ұмтылу;
- * қорғау және кек алу;
- * өзінің артықшылығын баса көрсету үшін басқаның қадір-қасиетіне нұқсан келтіруге деген ұмтылыс.

Балаларда, ересектер сияқты, агрессияның екі түрі бар: деструктивті емес агрессивтілік және деструктивті деструктивтілік. Біріншісі-тілекті қанағаттандыру, мақсатқа жету және бейімделу қабілеті. Бұл баланы қоршаған әлемдегі бәсекелестікке, оның құқықтары мен мүдделерін қорғауға итермелейді және таным мен өзіне сенім арту қабілетін дамытуға қызмет етеді.

Екіншісі-бұл жай ғана қаскүнемдік және дұшпандық мінез-құлық емес, сонымен қатар оны ренжіту, одан ләззат алу. Бұл мінез-құлықтың нәтижесі әдетте қақтығыстар, жеке қасиеттер ретінде агрессивтіліктің қалыптасуы және баланың бейімделу қабілетінің төмендеуі болып табылады. Балалар агрессияның деструктивтілігін ерте жастан сезіне бастайды және оны басқаруға тырысады. Алайда, кейбір балаларда ол биологиялық тұрғыдан бағдарламаланған және өмірдің алғашқы күндерінен бастап көрінеді: оның қарапайым көрінісі-ашуланшақтық пен ашу реакциясы. Генетикалық агрессивтілік Y хромосомаларымен байланысты: ғалымдар бұл кейбір генетикалық аберрацияларда осындай қосымша хромосомасы бар ұлдарға тән екенін анықтады.

Физикалық
агрессияны
көрсетуге бейім
балалар

Ауызша агрессияны
көрсетуге бейім
балалар

**И. А. Фурманов агрессия
көріністеріне сүйене
отырып, балалардың
төрт санатын
анықтайды:**

Жанама агрессияны
көрсетуге бейім
балалар

Негативизмге бейім
балалар

Егер біз қозғаушы күштерді, агрессияны ынталандыруды негізге алсақ, онда бір жағдайда бұл өзін - өзі көрсету, екінші жағдайда - практикалық мақсаттарға жету, үшінші жағдайда- екіншісін басу және қорлау.

Осы негізде құрылған жіктеу келесідей:

1. Импульсивті-демонстрациялық түрі. Психологиялық зерттеулердің деректері импульсивті-демонстрациялық типке жататын балалардың басқалардан (қарапайым және агрессивті) келесі көрсеткіштермен ерекшеленетінін көрсетеді:

- * ақыл - ойдың төмен деңгейі-жалпы және әлеуметтік;
- * дамымаған озбырлық;
- * ойын әрекетінің төмен деңгейі.

2. Нормативтік-аспаптық түрі. Психологиялық тексеру нәтижелері бойынша нормативтік-аспаптық топтың балалары келесі ерекшеліктерге ие:

- * жоғары деңгейдегі интеллект (жалпы және әлеуметтік);
- * дамыған озбырлық;
- * жақсы ұйымдастырушылық қабілеттер;
- * ойынды ұйымдастыра білу, оның даму деңгейі өте жоғары;
- * құрдастар тобындағы жоғары әлеуметтік мәртебе.

3. Мақсатты-дұшпандық түрі . Мақсатты-дұшпандық типтегі балаларды психологиялық тексерудің нәтижелері:

- * орташа интеллект;
- * жалпы еркіндік жас нормаларына сәйкес келеді;
- * құрдастар тобындағы төмен әлеуметтік мәртебе (әдетте мұндай балалардан қорқады және аулақ болады);
- * ойынның даму деңгейі де орташа, олардың ойындарының мазмұны көбінесе агрессивті - барлығы күреседі,
- * бір-бірін азаптаңыз немесе өлтіріңіз.

Негізгі тұжырымдар

Бірінші кезекте агрессияшылдықтан ең көп зардап шегетін тарап - баланың өзі, мысалы ол ата-анасымен араздасады, достарын жоғалтады, үнемі ашушаңдықта, және көбінесе қорқынышта өмір сүреді. Жоғарыда айтылғанның бәрі баланы бақытсыз етеді. Мұндай бала үшін ең жақсы ем қамқорлық пен жан жылуы. Бала әрбір сәт сайын ата-аналар оны жақсы көретінін, бағалайтынын және қабылдайтынын сезсін. Бала өзінің сізге қажет және маңызды екенін көрсін.

2. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ АГРЕССИЯЛЫҚ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ТӘЖІРИБЕЛІК-ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

2.1 ЕРЕСЕК МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ АГРЕССИЯНЫ ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ МЕН ҰЙЫМДАСТЫРУ БАРЫСЫ

Жоғарыда айтып кеткендей, ересек мектеп жасына дейінгі балаларда агрессивті мінез-құлықты зерттеу мәселесі бүгінгі күнде өзгерісі көп, нарықтық қатынастар тұсындағы заманда өте өзекті болып табылады.

Зерттеу жұмысының мақсаты: ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлық ерекшеліктерін анықтау және төмендету мақсатында психокоррекциялық жұмыс бағдарламаларын жүргізу.

Зерттеудің болжамы: егер ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлық ерекшеліктерімен коррекциялық жұмыс жүйелі, жоспарлы жүргізілсе, онда балалардағы агрессияны төмендетуге болады.

Зерттеудің міндеттері :

- 1. ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқын зерттеу барысында әдістемелер кешенін құрып, эксперименталды зерттеу жұмысын жүргізу;*
- 2. ересек мектеп жасына дейінгі балаларды зерттеу барысында агрессивтілік деңгейін анықтау;*
- 3. анықталған агрессивті балалардың агрессиясын төмендету мақсатында психокоррекциялық жұмыстар жүргізу;*
- 4. алынған мәліметтер бойынша салыстырмалы талдау жүргізу.*

*Эксперименталды
зерттеу үш кезең
бойынша жүргізілді:*

*Анықтаушы
эксперимент*

*Қалыптастыру
шы
эксперимент*

*Бақылаушы
эксперимент*

Алға қойылған міндеттерді анықтау үшін эксперименталды жұмыстар жүргізілді. Эксперименталды жұмыстарына Ақтөбе қаласындағы №..... мектепке дейінгі ұйымның 20 тәрбиеленушісі қатысты. Эксперименталды зерттеу үш кезең бойынша жүргізілді:

Анықтаушы эксперимент;

Қалыптастырушы эксперимент;

Бақылаушы эксперимент;

Зерттеу нысаны: ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивті мінез-құлқының деңгейі.

Біздердің зерттеу жұмысымыздың мақсаты мен міндетгеріне сай, келесі эксперименталды-психологиялық зерттеу әдістемелері мен әдістері алыңды,

зерттеу жұмысын жүргізу мақсатында «Дүниеде жоқ жануар» және «Қол» тестін таңдадық.

Таңдалған әдістемелер бойынша барлық балалардан жалпылай тексеруден кейін агрессивтілік жоғары және орта деңгейдегі 20 адамды іріктеп алдық. Келешекте нақтылау және салыстыру үшін агрессивтілік деңгейін қайта өлшеп, жиналған топты 10 адамнан екіге бөлдік. Бірінші топпен өңделген әдістеме бойынша психологиялық кеңес өткіздік, ал екінші топпен ешқандай сабақтар өткізілмеді. Біз жаттығуларды өткізгеннен кейін бірінде агрессивтілік деңгейді төмендету жұмысы жүргізілген, ал басқасында жүргізілмеген. Екі топтың түзету жұмысына дейінгі және кейінгі нәтижелерін салыстырып, қайтадан агрессияның диагностикасын жүргіздік.

Осы әдістемелерді пайдалана отырып, біз балалардың агрессивтілік пен агрессия деңгейін көрсетуге ықпал ететін тұлғалық қасиеттерін анықтай алдық.

«Дүниеде жоқ жануар» (ДЖЖ) әдістемесі балалардағы агрессивтілікті диагностикалаудың ең кең таралған жобалау әдістерінің бірі болып табылады. Бұл әдістеме баланың тұлғалық қасиеттерін, көзқарастарын және психологиялық мәселелерін нақтылауды қамтамасыз етті.

ДЖЖ жобалау әдістемесі болғандықтан, мұнда негізгі рөлді баланың қиялдау және графикалық кескін немесе сызба түрінде жасалған кескінді көрсету қабілеті орын алады. Әдістеменің екінші ерекшелігі – бала бейнелеген материалдың да қиял-ғажайып бейнелерді қалыптастыруда белгілі бір рөлі бар, баланың нақты жеке және әлеуметтік мәселелерімен байланысты. Әдістеме стандартты процедура арқылы жүргізілді. Басында біз балалармен ағымды қарым-қатынас орнатып, тапсырманы түсіндірдік. Инструкция: «Дүниеде жоқ жануарды ойлап тауып, соның суретін салып бер және оны дүниеде жоқ атаумен ата». Әрі қарай біз балаларға жануардың типажын мультфильмдерден, ертегілерден алуға болмайтынын түсіндірдік.

Тест нәтижелері балалардың өзін-өзі жоғары бағалауды шамамен 50% көрсетті, өйткені, сурет толық бетпен орналасқан - анфас (жануардың суретшіге бағытталған). Кейде бұл туралық ретінде түсіндіріледі.

Балалардың шамамен 27% -ында суреттің анық, «қалың» сызықтары барын көрсетті - бұл суретшінің жоғары энергиясын көрсетеді.

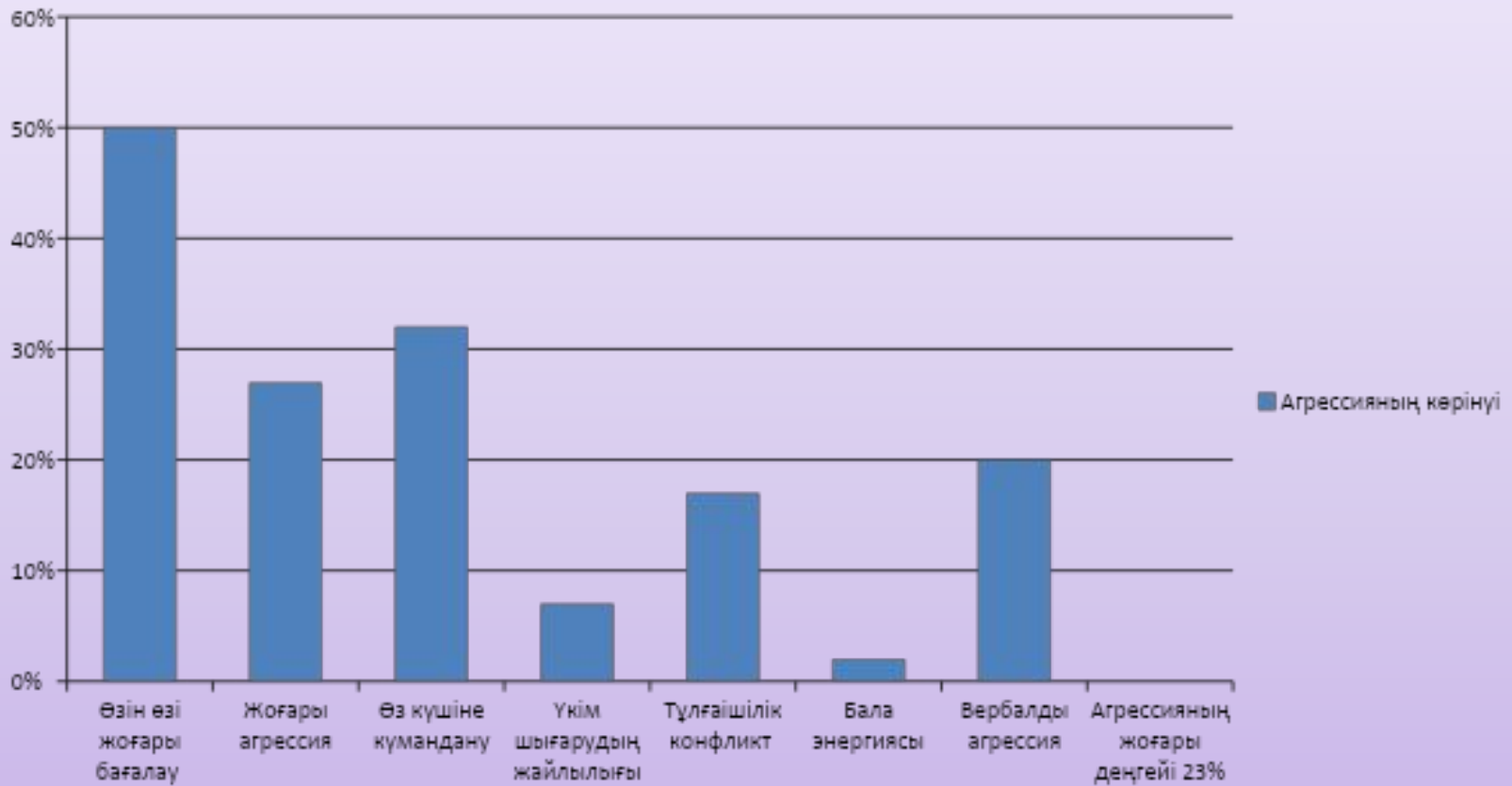
Балалардың шамамен 32% жануарды бұлдыр, немқұрайлы бейнелеген – бұл баланың сенімсіздік деңгейін көрсетеді. Балалардың 7 %-да жануарлардың табандары бір бағытты. «Аяқтардың», табандардың, тірек бөлігінің кез келген элементтер пішінінің қайталануы - пайымдаулар мен көзқарастардың ыңғайлылығы, олардың стандарттылығы, қарапайымдылығын білдіреді.

Зерттелінушілердің 17% жануарлардың бірнеше бас салған бар - ішкі жанжалды білдіреді. 2 суретте біз қанатты құстарды көрдік – бұл адам қызметінің әртүрлі салаларын жабу энергиясы. 20%-да тістері көрінге ауыз салынған-бұл вербалды агрессияның белгісі.

Агрессивтіліктің негізгі белгісі-салынған жануардың қорқынышты түрі және суреттегі бұрыштардың көптігі. Бұл зерттелінушілердің 23%-да анықталған.

Түсінікті болу үшін біз 1 суретте агрессияның көрінуіне ықпал ететін тұлғалық қасиеттерді анықтау және нақтылау бойынша жүргізілген диагностика деректерін бейнелейміз:

1. Агрессияның көрінуіне ықпал ететін тұлғалық қасиеттерді нақтылау және нақтылау үшін диагностикалық деректер

Ересек мектеп жасына дейінгі балаларды агрессивтілік деңгейі жалпы диагностикадан талдаудан өтті. Алынған мәліметтерден агрессивтілік деңгейі өте жоғары деңгейді көрсеткен балалар психокоррекциялық жұмыстар жүргізу мақсатында іріктеліп алынды.

Балалардың салған суреттері олардың бойындағы бар көп нәрсе туралы айтып береді. Балалар бояулар мен қарындаш арқылы мұғалімдер, ата-аналардан жасырғандарын жеткізеді. Балалар кейде өз мәселелерін, күйзелістерін, қорқыныштарын сөзбен жеткізе алмайды, бірақ қағаз бетінде өз агрессивтілігін сурет арқылы жеткізе алады.

Ересек мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивтілік деңгейін анықтау үшін біз келесі проективті әдістемелерді ұсынамыз.

Сурет тесттерін орындай отырып, балалар әдетте үлкендердің суретке деген қызығушылықтарына қуанып, қағазда не салынғаны туралы әңгімелегенді ұнатады. Бала сурет арқылы өзінің мәселесін көрсетуге тырысады.

№ 2 әдістеме «Өмірде жоқ жануардың суреті»
Түзету – дамыту сабағының алдындағы зерттеу қорытындысы.
Кесте 2

Эксперименталды топ		Бақылау тобы	
Дарын Б.	12б.	1. Сымбат Б.	9б
Дархан Б.	10б.	2. Төрежан Б.	10б
Алмат Б.	13б.	3. Алия Б.	10б
Даниял С.	10б.	4. Аблайхан Қ.	13б
Кемел Б.	14б.	5. Дастан К.	6б
Даяна Б.	15б.	6. Ислам С.	14б
Тоқжан Ж.	15б.	7. Сержан А.	14б
Карим М.	10б	8. Асылжан Б.	15б
Салим М.	15б	9. Аида А.	9б
Әлібек А.	14б	10. Дастан М.	10б

«Қол» әдістемесі.

Бұл әдістеменің авторы Э. Вагнер қол қызметінің дамуы бас миының дамуымен байланысты дейді. Яғни, зерттелушілерге көрнекі материал ретінде әртүрлі әрекет жасап тұрған қолдың суреттерін көрсетіп, тұлғаның агрессивтілігі туралы қорытынды жасауға болады.

Әртүрлі әрекет жасап тұрған қолдың суретін көрсетіп, зерттелушіден оны талдап беруін сұрайды. Суретте көрсетілген әрекет түрін таңдау проекция механизмі арқылы жүзеге асады және зерттелушідегі белгілі бір жағдайлармен байланысты болып келеді.

«Қол» әдістемесі агрессивті мінез құлықты анықтауға бағытталған. Бұл жобалау әдістемесі, авторлары Э.Вагнер, З.Риотровский, Б.Бриклин. Осы әдістеменің көмегімен баланың мінез-құлқындағы агрессивтілік тенденцияларын және басқа да тлғалық ерекшеліктерді бағалауға болады. Стимулды материал ретінде әр түрлі орын алған адамның қолының суреті бейнеленген 9 карточка беріледі, оныншы сурет бос болып келеді. Зерттелінушіге «Сіздің ойыңызша мына қол не істеп жатыр» деген сұрақ қойылады. Бұл жерде бірнеше жауап алған жөн болар еді. Қолды тексерудің әдістемелік негіздемесі – адам қолы әр түрлі қызметте қолданылатындықтан, қол бейнесін қабылдау арқылы адамның іс-әрекетке бейімділігін анықтауға болады деген автордың болжамы бар.

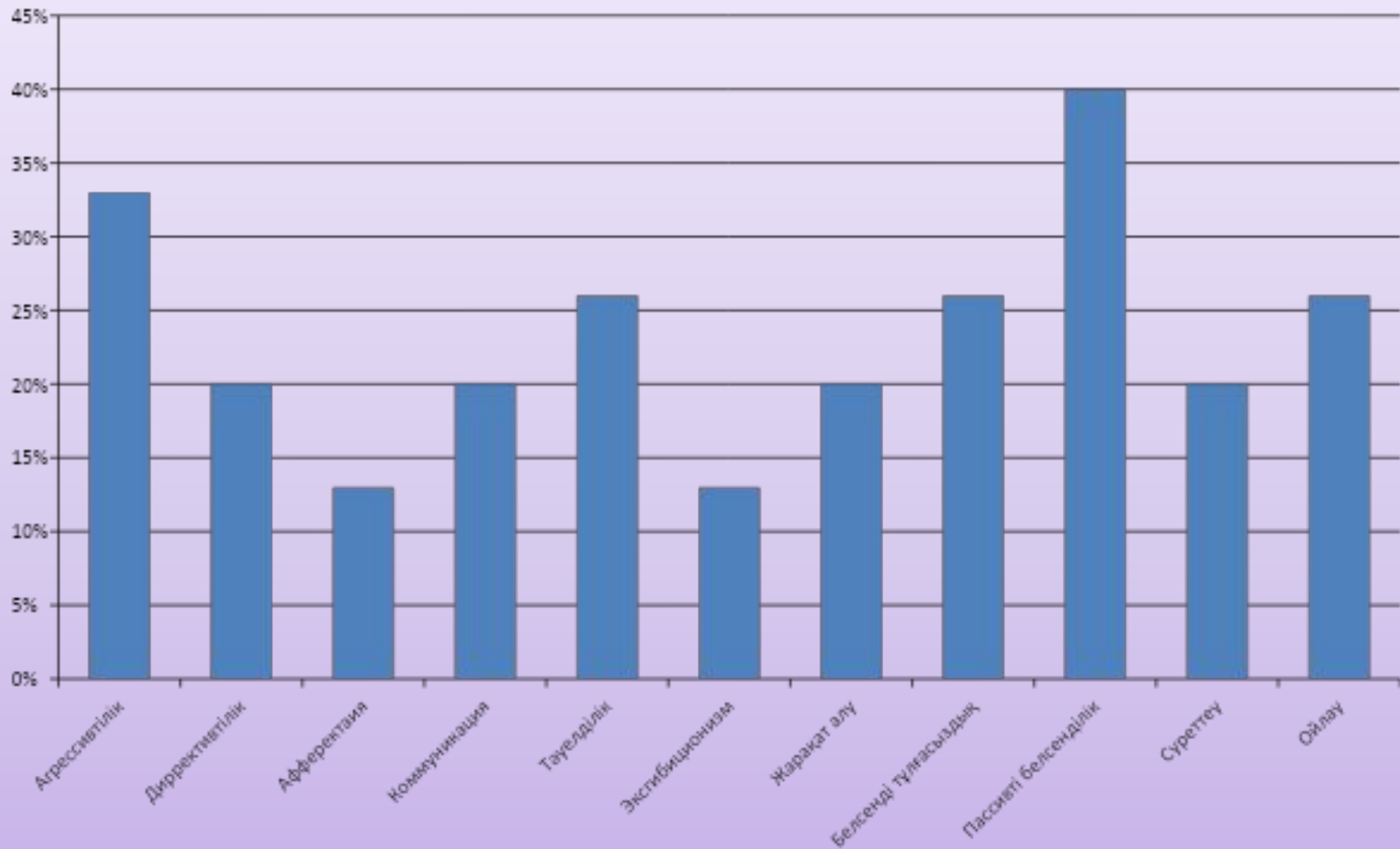
Демек, жоғары ықтималдықпен нақты мінез-құлықты болжауға болады. Барлық алынған жауаптар хаттамада тіркеледі. Жауаптардан басқа зерттелушінің карточканы қалай ұстағандығы, сонымен қатар суретті көрсеткен уақыттан жауап беру уақыты да тіркеледі.

Жасалған талдау жүйесіне сәйкес пәннің жауаптары 13 категорияға жіктелді: агрессивтілікность (Ag), директивтілік (Dirz), страх (F), афферектация (Af), коммуникация (Com), тәуелділік (Dep), эксгибиционизм (Ex), жарақатталу (Crip), белсенді тұлғасыздық (Act), пассивті тұлғасыздық (Pas), суреттеу (Dser), өтірік айту (Frd), ойлау (Rf). Әрбір санат бойынша ұнай оған қатысты жауаптар саны болды. Мінез-құлықтағы агрессивті импульстарды енгізу ықтималдығын көрсететін агрессивтілік коэффициентін (Rag) есептеу агрессивті мінез-құлыққа дайындықты көрсететін тенденциялардың агрессивтіліктің алдын алуға, төмендетуге бағытталғандармен арақатынасы болып табылады:

$$(Ag + Dir) - (P + Af + Com + Dep) = Rag.$$

Тест 15 минут жүргізіледі және экспериментке қатысатын балалардың бойында агрессивтіліктің деңгейін анықтауға мүмкіндік берді. Аталған тест нәтижесі бойынша балалардың 33% агрессивтілікті көрсетті, 20% директивті, 13% афферектацияны, 20 афферектация коммуникацияны, 26% тәуелділікті, 13% эксгибиционизмді, жарақат алуды 20%, белсенді тұлғасыздықты 26 белсенді тұлғасыздық, пассивті тұлғасыздықты 40 пассивті тұлғасыздық, суреттеуді 20 пассивті тұлғасыздық, өтірік айтуды 6 пассивті тұлғасыздық көрсетті. Түсінікті болу үшін біз 2 суретте осы әдістеменің деректерін ұсындық:

2 сурет. «Қол» әдістемесінің мәліметтері

Диагностикалық нәтижелер топтарда мінез-құлықтың кейбір бұзылулары бар балалардың болуын растады. Мұндай бұзылуларға гиперактивтілік және агрессивті мінез-құлық жатады: нормативтік-жабдықтық агрессия, пассивті-агрессивті мінез-құлық, инфантильді агрессивтілік, қорғаныс агрессиясы, демонстрациялық агрессия, мақсатты дұшпандық агрессия.

Тестің нәтижелерін өңдеу және талдау:

Зерттелушінің әр жауабын 11 санаттың біріне жатқызамыз. «Агрессия» және «Нұсқау» санаттарына жататын жауаптар зерттелушілердің агрессияның жоғары түрлерімен, қоршағандарға бейімделгісі келмеуімен байланысты жауаптар.

«Қорқыныш», «Эмоционалдылық», «Қарым-қатынас» және «Тәуелділік» санаттарының жауаптары әлеуметтік ортаға бейімделумен байланысты әрекеттер үрдіін көрсетеді; бірақ агрессивті мінез-құлықпен байланысты емес.

Агрессивтіліктің қосынды баллы келесі формула бойынша есептеледі:

$$A = (\text{Агрессия} + \text{Нұсқау}) - (\text{Қорқыныш} + \text{Эмоционалдылық} + \text{Қарым-қатынас} + \text{Тәуелділік})$$

Яғни, ашық агрессивті мінез-құлық көрсеткіші алғашқы екі санат бойынша жауаптардың қосындысынан «бейімдегіш» жауаптардың қосындысын шегеру.

Формуланың бірінші мүшесі агрессивті үрдісті сипаттайды, екінші – ұстамды агрессивті мінез-құлық үрдістерін.

Тест нәтижелерінің қысқаша талдауы қосынды көрсеткішті тест нормаларымен сәйкестендіріп зерттелушінің қазіргі жағдайы туралы агрессивтілік деңгейі туралы шешім қабылданады. Осылайша, жағымды тұлға аралық қатынасқа негізделген жауап санының көп болуына қарамастан, әлеуметтік кооперацияны сипаттайтын жауаптардың толық болмауының өзінде 2-3 агрессивті жауап қастандық деңгейінің жоғары болуын сипаттайды. Әр санатқа сәйкестендіргеннен кейін әр санат бойынша пікірлер саны есептеледі.

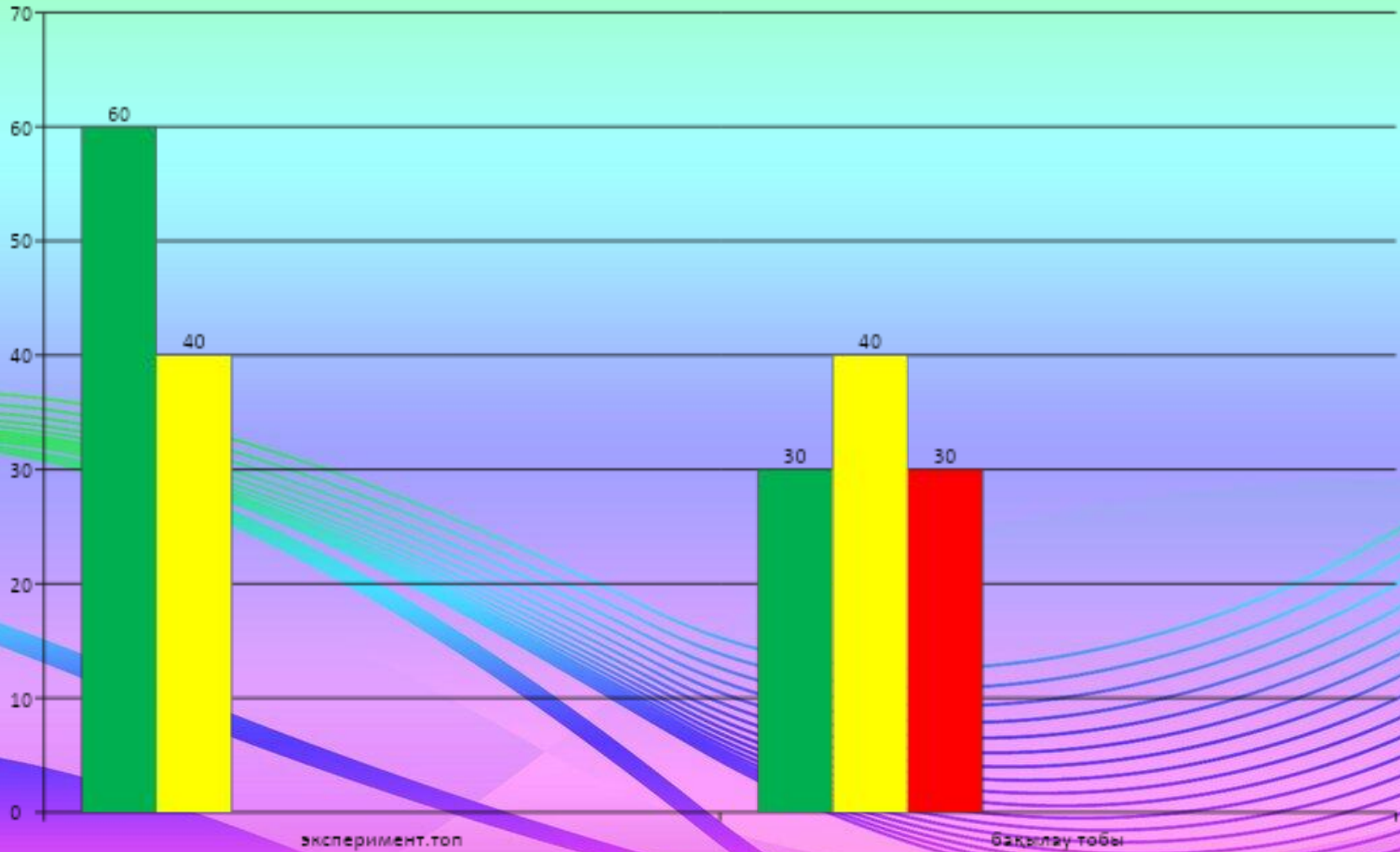
Әр санат бойынша жауаптар пайызы есептеледі.

№ 3 әдістеме Э. Вагнердің «Қол тесті» бойынша пайыздық көрсеткіш

Кесте 3

Деңгейі	Эксперименталды топ		Бақылау тобы	
	Бала саны		Бала саны	балл
Агрессивтіліктің жоғары деңгейі – 2-3 балл	6	60%	3	30%
Агрессивтіліктің орта деңгейі – 1-2 балл.	4	40%	4	40%
Агрессивтіліктің әлсіз деңгейі – 0-1 балл.			3	30%

Сурет-3. № 3 Әдістеменің пайыздық көрсеткішінің талдауын төмендегі сурет-3 көруге болады.

2.2 ЕРЕСЕК МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ АГРЕССИЯ ДЕҢГЕЙІН ТӨМЕНДЕТУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТӘЖІРИБЕЛІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ ЖҰМЫСТАРЫ

Біздің зерттеу жұмысымыз 3 кезеңнен тұрды.

Бірінші кезеңде жоғарыда айтылған әдістемелер жүргізілді. Жалпы зерттеуге 20 бала қатысты. (Бақылау тобы-10, Эксперимент тобы-10)

Екінші кезеңде түзету бағдарламасы бойынша жаттығулар жүргізілді.

Үшінші кезеңде әдістемелер қайта жүргізіліп, нәтижелері салыстырылды

Балалардың агрессивті мінез-құлығын алдын-алуға бағытталған түзету жұмыстары

Тәуекел топтағы» балалармен жұмысты қарастырайық.

Үнемі дағдарыстық ситуацияға жиі түсетін балалар «тәуекелге бейім топқа» жатады. Ата-аналардың маскүнемдігі, ата-аналардың махаббатының болмауы, қорлықтың себебі болуы мүмкін. Мұндай балалар өз қиындықтарын жеңе алмай, қараусыз қалуы мүмкін. Мұндай балаларға әлемге деген сенімсіздік, өзіндік бағалаудың төмен болуы, қобалжу тән. Өмір ерекшеліктеріне байланысты пайда болатын психологиялық проблемалар агрессияның мінез қалпы ретінде қалыптасуына алып келеді.

Агрессия көрсету арқылы мұндай балалар өз дегендеріне жетеді. Агрессияның мінез бітіміне айналуы балада қарым- қатынасқа керек дағдылардың қалыптаспауымен байланысты. Бұл ата-аналардың тәрбиесінің жетіспеуінен болады. Келесі себеп – зақым әкелетін ситуацияларға реакциясы. Сондықтан «тәуекелге бейім топтағы» балалармен түзету жұмысы кезінде қарым-қатынас пен мінез-құлықтың әлеуметтік мақұлданған стилін қалыптастыруға көп көңіл бөлу керек.

Мұндай балалардағы агрессияның себебі:

- эмоциялық зақым әкелетін жағдайдың болуы және одан шығудың мүмкін болмауы;**
- өзінің керек еместігін сезіну;**
- ата-аналардың агрессияны қолдауы балалардың үнемі осындай мінез-құлық көрсетуіне алып келеді;**
- ата-аналардың балаларынан бас тартуы;**
- болашақ алдындағы қорқыныш. «Тәуекел топтағы» балалармен түзету жұмыстары ұзаққа созылады.**

Психологтың жұмысы кеңес беруге бағытталады. Психотерапиялық жұмыс агрессия табиғатына байланысты болады. Бір жағынан агрессияны елемей, оған көңіл аудармау керек болса, екінші жағынан, агрессиялық мінез-құлықты ойын контекстіне кіргізу керек, ал үшіншіден, ойын арқылы агрессияның сыртқа шығып, мәселенің жағымды шешілуіне бағдарлану керек.

Кіші мектеп жасындағы балалар үшін арттерапия, сюжеттік- рөлдік ойындар жақсы әсер етеді.

Агрессияны түзету жұмысының негізгі бағыттары:

- өз эмоцияларын сезінуге үйрену және сезімдерін сөзбен айта білуге, жеткізе білуге үйрену;**
- қобалжу деңгейінің төмендеуі;**
- өзіндік бағалауды жоғарылату;**
- баланы өз ашуын дұрыс жолмен сыртқа шығара білуге үйрету;**
- өз ашуын басқара білуге үйрену;**
- конструктивті қарым-қатынасқа үйрену;**
- жүріс-тұрыстың деструктивті элементтерін азайту;**
- мәселелік жағдайларда конструктивті мінез-құлық дағдыларына үйрену;**
- өз эмоцияларын қадағалауды дамыту.**

Топтық және жеке жұмыс кезінде баланың өзінің және жағдайдың жағымды жаққа өзгеруіне сенуіне мүмкіндік беретін жағдай жасау керек. Топтық жұмыс ерекше, іш пыстырмайтын болуы керек. Балалардың қызығушылығын ынталандыратын тапсырмалар болуы керек. Агрессияны түзету кезінде балалар түрлі ситуацияларда адекватты жүріс-тұрыстың моделін сезіну керек. Балалар өз отбасындағы қарым-қатынас тәжірибелерін құрдастарымен арадағы қатынас кезінде де пайдаланады, «тәуекелге бейім топқа жататын» балалардың басқа балаларды ренжітуіне жол бермеуге арналған жұмыс өте маңызды болып табылады.

Жұмыс кезінде балалардың өздерін рефлексиялауына үйрету керек, өз өмірлеріне өздерінің әсер ете алуына жағдай жасау керек.

Пайда болған мәселелерді шешу керектігін сезінуге үйрету керек. Агрессияның пайда болуына әсер ететін жағдай – ол фрустрация, ата-ана махаббатына зәру болу, олардан үнемі жазалану арқылы бала осындай фрустрация күйін кешеді. Егер ата-аналары үнемі жазалап отыратын болса, бұл агрессияның пайда болуының бірден бір шарты болып табылады.

Сондықтан түзету жұмыстары ата-аналармен де жүргізілу керек, онда ата-аналар конструктивті тәрбиелеу жолдарына үйреніп, баланың жеке-дара ерекшеліктері туралы ақпарат алады.

Агрессивтілікті жоюдың бірден-бір тәсілі денеге бағытталған терапия. Бұл бағыттың негізін қалаушы вильгельм Райх. Бағыттың негізгі тұжырымдамасы – барлық проблемалар жүзеге аспаған қалау-тілектерден туындайды. Өзіміздің жеке, моральдық, мәдени, әлеуметтік бағдардарымызға орай, біздер өзімізді, қалау-тілектерімізді сыртқы шығарудан қысамыз. Жүзеге аспаған тілек-қалауларымызды, мысалы, мазасыздану, қорқыныш, агрессия, тітіркену дегендер "бұлшықтық қабық" дегенді құрайды.

Нақ осы транс кезінде санадан тыс кезде адам психиканы қайта ұйымдастыруды жүзеге асырады. Қайтадан транс, калпына кіру қабілетіне ие бола отырып, біздер терең өзгеруге және өмірге бейімделу үшін жеткілікті дәрежеде икемді бола түсеміз.

1-жаттығу "Сурет салу".

Мақсаты: Шығармашылықты дамыту, сезім, эмоцияны білдіру. Ұзақтығы – 30 минут
Әрбір топ мүшесі қағаз алып, қарындашпен өз мазасыздану күйін білдіреді сурет ретінде.

25-жаттығу "Есімнің артында"

Мақсаты: Өзіне өзі баға мен өзіне сенімділіктің артуы.

Ұзақтығы: 10 минут

Әркім өз есімін жазып, оның тұсына сол әріптен басталатын анықтауышты жазады.

3-жаттығу. "Көз фиксациясы"

Мақсаты: Мазасыздану деңгейін төмендету.

Ұзақтығы: 10-15 минут

Бой жазып адам алдына тура қарау керек, үлкен емес затты таңдап алып немесе түсті дақты, зат бір орнында болу керек. Сол затқа назар аударып, оны зерттеу қажет.

Тыныс алу ерекше, терең.

Бөтен ойды алып тастау керек, ойлар, проблемаларды ұмыту, ішіңізден "Мен бой жаздым" деп айту керек. "жағымды бой жазу иық, арқаға, одан аяқтарыма түседі.

Мен өзімді керемет сезінемін мазасыздық жайылуда".

4-жаттығу "Белгілі бір эмоционалды қалыпқа бұрылу".

Мақсаты: Мазасыздану деңгейін төмендету.

Өтілу барысы: Ойша толқыған, мазасыз эмоционалды қалыпты бір әуенмен, түспен, пейзажбен, ал тыныш бой жазған қалыпты өзге көрсеткіштермен байланыстыру.

Мазасыздану, қалып кезінде алдымен 1-ші қалыпты, кейін екінші, сосын 3-шісіне көшу, осыны бірнеше рет қайталау.

5-жаттығу "Иә".

Мақсаты: Мазасыздану деңгейін тынышталдыру және төмендету.

Ұзақтығы: 15 минут.

Мәтін: Көзді жұмындар, өздерінді ормандамын деп ойландар. Жапырақ иісін иіскеп, құстар өнін тыңдап, орманда қыдырындар. Қыдырып жүріп, үңгірге жақында. Қабырғасын қолмен ұстап, тастың қатғылығын сезіндер. Үңгірдің қасында сарқырап су ағып жатыр. Соны тап. Судың аққанын есті және орман тыныштығын құстардың әнін. Осының барлығына жаныңды аш: салқынға, тыныштыққа, дыбысқа өзіңе ыңғайлы орынға отыр, осылармен ыңғайға кел. Бүкіл айнала сіздің денеңізді, бастан аяқ толтырсын "Иә" деген сөз барлық әсерге енсін осы сөз бен сіздің жаман көңіл-күйіңіз кетсін. Иә, бұл мен (атыңызды атаңыз).

Иә, менің тамаша бүгiнiм мен ертеңiм. Iшiңiзден күлкi сезiңiз. Өз өткенiңiз, бүгiн, ертеңiзге күлiмдеңiз. Бұл күлкi өте майда, жұқа, жаңа ашылған раушан гүл сияқты, ол сiздiң iшiңiзде ашылады, сөйтiп бүкiл денеңiзге хош иiсi таралады. Өзiңiзге айтыңыз "Мен бақытты, салмақты болғым келедi әрi мен сондай боламын".

6-жаттығу "Портрет".

Арттерапия техникасы.

Мақсаты: "Мен" бейнесiнiң өзгеруi және мазасыздануға қарым-қатынастың өзгеруi.

Барысы: Ақ қағазға бояумен немесе қарындашпен өздерiндi қалай көргiлерiң келсе, салындар. Еңдi бөлшектер қосындар, шаш салындар. Оны түспен бояндар. Әрi қарай көз салындар.

Күшіңіздің мені көздерінде, сондықтан көзді айқын, ашық, жалындатып салыңдар. Портреттегі көздеріңіз қуаныш пен бейқамдықты бейнелесін. Бетіңіз бой жазған және тыныш күлкіде болсын. Бет-жүзіңіз махаббат, түсіністік, білдірсін. Портрет жасай отырып, ең жақсы қасиеттерді бейнелеңіз. Портретте өзіңізді қандай көргіңіз келсе, солай бейнелеңіз. Қолды салуды ұмытпаңыздар, олар күшт, әрі нәзік болсын. Портретті аяғына дейін салыңыз. Тағы да қарап, нені қосу, нені алу керек, ойланыңыз. Өз бейнеңізді жетілдіріңіз, портретті "Иә - бұл мен, жетілген, бақытты жанмын" деген сөздермен тірілтіңіз.

7-жаттығу «Қорап»

Жүргізуші топқа бір сызыққа тұруын өтінеді және сіріңке қорабының сыртын көрсетеді.

Жүргізуші: «Қазір сіздерге қорапша бірінші ойыншыдан бастап соңына дейін беріледі.

Шарты: қорапшаны біз қолмен емес мұрынмен мұрынға береміз. Бірінші ойыншыға мен өзім мұрнына қолыммен қорапшаны кигіземін. Егер де қорапшаны беріп жатқанда құлатып алса, онда сол қорапшаны берген адам қолымен қорапшаны қайтадан мұрнына кигізіп ойынды әрі қарай жалғастырады. Басталды!»

8-жаттығу

«Хайуанаттар бағы»

Жүргізуші: «Қазір мен сіздерге әр түрлі жануарлар жазылған карточкалар таратамын. Сіздер бір мезгілде екі нәрсені жасауларыңыз керек: біріншіден, осы жануардың шығаратын дыбысын жасайсыз, екіншіден, тағы кімдердің осындай дыбыс шығарып жат- қанын естіп соларға барып қосыласыз да, «үйір» жасайсыздар.

Мысалы, егер де сізде «қой» деп жазылса, онда сіз «бе-е-е» деп айғайлайсыз.

Барлықтарыңыз тұрып болғаннан кейін мен секундомерді тоқтатып карточкаларыңызда не жазылғанын тексеремін. Егер де кімде кім өз үйірінде болмаса немесе қателессе топқа 10 айып секунд беріледі» Жетекші барлығын дөңгелектене тұрғызып карточкалар таратып береді. Ойынның басталуы «басталды!» бұйрығынан соң басталады. 7 адамнан тұратын топқа карточкалар: «ит» – 2 дана, «мысық» – 3 дана, «қаз» – 2 дана.

9-жаттығу «Дос болып жүрейікші»

Мақсаты: тренингке қатысушылардың рефлексиясын көтеру.

Сабқтың басталу рәсімі. «Басқалардың өзіңе қалай қатынас жасағанын қалайсың, оларға да солай қатынас жаса» тақырыбында жетекшіге сөз беріледі.

10-жаттығу. «Сөйлейтін алақандар»

Жүргізуші. «Қазір жұпқа бөлініп, қолдарыңыздан ұстап, көздеріңізді жұмыңыздар. Қолдарыңыздың сөйлеп тұрғанын елестетіңіз. Тек қолдарыңыздың көмегімен сізге мынаны жасау керек: бір-бірлеріңізбен танысу, пікір таластыру, ұрысу, айты- су, достасу, бір-бірлеріңізден кешірім сұрау». Талқылау: Осы жағдайларда сіз қандай сезімде болдыңыз, олардың қайсысы жағымды, қайсысы жағымсыз, не үшін? Үй тапсырмасын талқылау: қандай жағдайлар сізде жағым- сыз бағалауды тудырды, не үшін? Қайсысы жағымды, не үшін?

11-жаттығу.

«Сиқырлы дүкен»

Жүргізуші: «Өзіңіздің қалағаныңызды сатып алатын сиқырлы дүкенге кезіктім деп елестетіңіз.

Кез келген мінез қасиеті, кез келген рухани құндылықтар: жалпы алғанда «не алғың келеді бәрін ал бірақ ақысын төле. Дүкен ерекше болғандықтан, одан алған затыңның ақысын өз қасиеттерің арқылы төлеу қажет» Кеңістік ұйымдастырылады: сатушы сөресі, қойма, есік; қатысушылардың арасынан «тапсырыс беруші» таңдалады — жүргізушінің көмекшісі, дүкенге келіңіздер деп шақыратын «жарнама агенті» және қатысушылар «кезекке» тұрады. Дүкеннің жұмыс уақыты шектеулі екені ескертіледі, ол кез келген уақытта жабылып қалуы мүмкін. Жетекші дүкенге келушілердің бастамасын мадақтайды, өйткені ол сатып алуды жүргізеді. Тапсырыс беруші қоймадан қасиеттерді әкеледі, олар зат секілді сатылады. Дүкенге кіргісі келгендердің барлығы кіріп болған соң, талдау жүргізіледі: өздеріңіздің қасиеттеріңізден айырылу қаншалықты қиынға соқты? Неліктен осы қасиеттер қажет? Ойын барысында өздеріңді қалай сезіндіңдер? Неліктен кейбіреулеріңізге сатып алуда қиындықтар кездесті?

12-жаттығу. «Сөйлемді аяқта»

Жүргізуші барлық қатысушыларға сөйлемді аяқтауды қажет ететін бланкілерді таратып береді:

1. «Мен осындай сәттерде ... бақыттымын»

2. «Маған ең жаманы ...»

3. «Түсіне алмаймын, неліктен мен...» — «Менің өмірім жақсырақ болар еді, егер де мен...» — «Өзімнен өзгерткім келетін ең басты нәрсе, – бұл...»

Жетекші бланкілерді 5-10 минуттан кейін жинап алады. Нәтижелері топта талқыланбайды (бұл бланкілерді жетекші талдайды және кейінірек жеке кеңес беруде қолданады).

1-БӨЛІМ Агрессивтік реакциялар мен күйлерді жүріс-тұрыстық деңгейде бойдан кешіру бойынша жаттығулар. Бұл сырттай агрессияны азайтуға бағытталған вербальды немесе дене әрекеттері түрінде болуы мүмкін. Бұл блоктың мақсаты: агрессияны сыртқа шығара отырып, ішкі ширығуды төмендету.

1-жаттығу

Мақсаты: Мен күйлерін өткен, осы, келер шақта өзектендіру, өзіндік сананы белсендіру.

Орындалу тәртібі: 3-4 адамнан бөлініп топ болып отырады. Аралары 1,5-2 метр болуы керек. Қатысушыларға: «Топ ішінен жатығуды бастайтын адамды тандаңдар» деген нұсқау беріледі. Сіздерге сөздер беріледі, сол сөзден басталатын фразаларды айтуыңыз керек. Жаттығу 3 сериядан тұрады. 1-серия. Мен бұрын... 2-серия. Шын мәнінде мен...

3-серия. Мен енді... Керек уақыт – әр серияға 5-10 минут. Басшының рөлі сөйлемнің керекті сөзден басталуын қадағалау, ойынның белсенді өтуіне жағдай жасау –

«Фразаның қалай аяқталуын ойламай, басыңызға келгенін айтыңыз, егер айтуыңыз қиын болып есіңізге ешнәрсе түспесе, ойынды келесі адамның жалғастыруына беріңіз».

3-серия аяқталған соң бұл жаттығуда не ұнап, не ұнамағанын айту, қай серияда қиындық болды, орындау кезінде не ойлағандарыңызды айту керек. 2-жаттығу

Мақсаты: Мен-мотивациясын өзектендіру, еріктік реттеу үдерістерін белсендіру.

Орындалу тәртібі: 1-жаттығудағы сияқты. 1-серия. Мен ешқашан... 2-серия. Мен ...

қалаймын, бірақ оны істей алмайтын шығармын 3-серия. Егер мен шынымен қаласам, онда... Керек уақыт: әр серияға 5-10 минут.

«Психоэмоционалды тренинг» Бұл тренинг баланың агрессивтілігін төмендетуге бағытталған. Психотерапия мамандары жағымсыз энергияны сыртқа шығарып, олардан босану керектігін және өз эмоциялары мен күйлерін бақылау керектігін айтады. Сондықтан да эмоциялық, еріктік, адамгершіліктік және жүріс-тұрыстық салаларда өзгерістерді ынталандыру үшін келесі жаттығулар ұсынылады.

1-жаттығу

Орындалу тәртібі: балалар бірінің иығына бірі қолдарын қойып бірінің артына бірі тұрады, паравоз құрады. Жүргізушінің «паровоз» деген бұйрығынан соң қозғалысты бастайды: дыбыс шығарады, ысқырады, дөңгелегі бір такт бойынша істейді, балалар бір-біріне сәйкес қимылдауға тырысады. Паровоз түрлі бағыт бойынша жүреді, баяу жүреді, басқа бағытқа ауысады, қатты ысқырады. Машинисттер ауысады. Ойын барысында паровоз рельстен шығып қалуы, құлауы мүмкін.

2-жаттығу

Орындалу тәртібі: ойыншылар 2 топқа бөлінеді. Ойын футболға ұқсайды. Доптың орнына жастық қолданылады. Ересектер – төреші болады, жастықты аяқпен ғана емес, қолмен де лақтыруға болады. Басты мақсат – қақпаға гол салу. Жастық жоқ кезде бір-біріне қол жұмсауға, итеруге болмайды – бұл басты ереже. Айыптылар алаңнан қуылады

3-жаттығу

Орындалу тәртібі: балалар өздері қалаған жануарларға айналады, басында орындықтардың артында, торда отырғандай отырады. Әр қайсысы өз кезегінде өз жануарын көрсетеді. Қалған балалар оның қандай жануар екенін табуы керек. Барлығын тауып болған соң «андар» еркіндікке шығып, бір-бірімен ойнауына, жүгіруіне болады.

4-жаттығу

Орындалу тәртібі: жастықтардан үлкен үй тұрғызылады. Әр баланың міндеті – «батыл шабуылмен» оған айғайлап тұрып секіру. Үйді бұзбай оған секірген бала жеңіске жетеді. Әр бала өз мүмкіндіктеріне байланысты үй тұрғызуына болады. Бір бала шабуылдаған кезде қалғандары қолдау көрсетуі керек – «Жарайсың», «Керемет» деп айтулары керек.

5-жаттығу

Нұсқау: «Араларыңнан кім ағаш жарған адамды көрді және кім ағаш жарып көрді? Кім көрсете алады? Балтаны қалай ұстау керек? Адам аяғын қалай ұстап тұру керек? Айналаңызда орын қалатындай етіп тұрыңыз. Сізге бірнеше отын жару керек. Сіз жаратын ағашыңыздың жуандығы қандай, соны көрсетіп, оны тақтайға қойып балтаңызды жоғары ұстаңыз. Балтамен әрбір отынды жарған сайын «Х» деп айқайлаңыз». Жүргізуші «тоқта» деп айтқан кезде ойын тоқтайды. Әр бала өзінің неше отын жарғанын айтуы керек. Керек уақыт 2-3 минут.

Кейбір адамдар ашуланшақтығынан және өзін-өзі рет-теу қабілетінің жоқтығынан агрессия көрсетуге бейім. Мұндай жағдайда денені босаңсыту (релаксация) жаттығуларын жа-саған дұрыс. Агрессивті реакцияларға бейімділікті түзетуде бұл жаттығудың түрі жеткілікті деңгейде алдын алу және түзету нәтижесі жоғары. Жаттығулардың негізінде олардың кейінгі бағалауының өзгеруі және олар жайында ойлау тәсілдерінің өзгеруі арқасында тұлғаның ашуды арандатушы оқиғаларға кері реакциясы әлсіреуі мүмкін.

1-жаттығу

Мақсаты: ашуды және агрессияны жеңудің оңайырақ тәсілін таңдау және жағымсыз эмоцияларға жауап қайтару.

Нұсқау: «Өсиет әңімені тыңдаңыз.

Бұрынғы өткен заманда өте қаһарлы, улы және ызалы жылан өмір сүрген екен. Бір күні ол данышпанды кездестіреді, оның қайырымдылығына таң қалып, өзінің ашуын жоғалтады. Данышпан оған адамдарды ренжітуін тоқтатуына кеңес береді, жылан оның айтқанын тыңдап, енді ешкімге зиян келтірмеймін деп шешім қабылдайды. Бірақ адамдар жыланның қауіпті емес екенін білгеннен кейін оған тас атып, құйрығынан ұстап арлы-берлі лақтырып ойнауды бастайды. Бұл уақыттар жылан үшін өте қиын кездер болады. Данышпан не болып жатқанын көреді және жыланның шағымын тыңдайды да былай деп айтады: «Қымбаттым, мен сенен адамдарға қайғы әкелме деп сұрадым, бірақ, мен саған оларды еш уақытта ысылдама және қорқытпа деп айтқан жоқпын». Мораль: дұшпандарымызға және жақсы емес адамдарға ысылдап, өзіміз үшін жауап бере алатынымызды көрсетудің еш зияны жоқ. Бірақ сіз сақ болуыңыз керек және дұшпаныңыздың қанына у жіберуіңізге болмайды. Ашуға берілмей, жауап беруді үйрену қажет.

Біздің жұмысымыздың барысында сіздер өздеріңіздің агрессияларыңызды және ашуларыңызды басу тәсілінің әр түрлі «зияны жоқ» жаттығулармен танысасыз.

Жайғасып отырыңыз, денеңізді бос ұстаңыз, 3-4 рет терең дем алып, көзіңізді жұмыңыз. Сіз шағын бір көрмеге тап болдым деп елестетіңіз.

Ол жерде сіздің ашу-ызаңызды тудыратын, сізді ренжіткен немесе сізге әділетсіз болған адамдардың суреттері ілініп тұр. Көрменің ішінде жүріп осы суреттерге қарауға тырысыңыз. Кез келген біреуін таңдаңыз да қасына тоқтаңыз. Осы адаммен байланысты бір жанжал жағдайын еске түсіріп көріңіз. Осы жағдайда өзіңізді ойша көруге тырысыңыз. Өзіңіз ашуланған адамға сезіміңізді көрсетіңіз.

Сезіміңізді шектемеңіз, айтудан ұялмаңыз, не айтқыңыз келеді бәрін айтыңыз. Сіз бұл адамға сіздің сезіміңізге түрткі болатынның бәрін жасадым деп елестетіңіз. Өз әрекетіңізді тежемеңіз, сол адамға не жасағыңыз келеді, бәрін жасаңыз.

Егер де жаттығуды аяқтасаңыз, белгі беріңіз – басыңызды изеңіз, 3-4 рет дем алыңыз да көзіңізді ашыңыз.

Топпен тәжірибеңізді бөлісіңіз. Бұл жаттығуды жасауда нені жасау оңай, нені жасау қиын болды? Не ұнады, не ұнамады? Сіздің көрмеңізге қасыңыздағылардың қайсысы кірді? Кімге тоқтадыңыз? Қандай жағдайды көз алдыңызға елестеттіңіз? Сол жайында айтыңызшы.

Жаттығу барысында жағдайыңыз қалай өзгерді?

Жаттығудың басында және аяғында сезімдеріңіз немен ерекшеленді? Керек уақыт– 1 сағат.

Агрессия күйін төмендету мақсатында жүргізілетін жаттығулар

1 сабақ.

Мақсаты: Өзін-өзі бағалауды, өзіне деген сенімділікті қалыптастыру.
Сәлемдесу рәсімі. Жаттығу: "Алақанмен Амандасамыз.

Психолог: Мен сізге ерекше тәсілмен – алақанмен сәлем айтуды ұсынамын. (шеңбердегі балалар алақандарын бір-біріне тигізеді). Біз алақандарды көршіміздің алақанымен байланыстырамыз және бір-бірімізге мейірімділікпен айтамыз: Сәлеметсіз бе!

Көңіл-күй. "Мен бүгін осындаймын" ойыны.

Қатысушылар шеңберге шығады. Әркім өз кезегінде: "Сәлеметсіз бе.

Мен бүгін осындаймын" - және өз жағдайын вербалды емес көрсетеді.

Қалған тыңдаушылар: "Сәлем, - деп жүргізушінің атын атайды. Содан кейін барлығы бірге оларды қарсы алған ойыншының атын қайталайды және "Игорь бүгін осындай" дейді – сонымен бірге оның қимылдарын, бет-әлпеттерін мүмкіндігінше дәл көшіруге тырысады. Ойын барлық тыңдаушылар қатысқанша жалғасады. Қорытындылай келе, бәрі қол ұстасып, хормен: "Сәлеметсіз бе!».

Негізгі бөлім.

"Шеңберге сурет салу" жаттығуы. Балалар шеңберде орындықтарға отырады, олардың әрқайсысының қолында қарындаш және алдын-ала дайындалған қағаз парағы бар. Тігінен орналасқан Парақ 3 бөлікке бөлінеді, содан кейін 1 және 3 бөліктер конверт тәрізді ішке оралады. Келесі Нұсқаулық: "енді біз сіздермен бірге фантастикалық тіршілік иесін жасаймыз. Бірінші адам басын салады, парақты басқасына береді, ал денені басына қарамай салады. Содан кейін парақ аяғын салатын үшінші адамға беріледі. Келесі бала парақты орайды және оған атын, тарихын ойлап шығарады".

"Автопортрет" Жаттығуы. Балалардан өздерін елестеткендей және қазіргі уақытта сезінетіндей етіп сурет салуды сұрайды. "Бұл портрет немесе фигура болуы мүмкін, сіз бірдеңе жасап тұрсыз ба немесе жай тұрсыз, бірдеңе кидіңіз бе, жоқ па, айналасында фоны бар немесе жоқ. Қазір сіз үшін маңызды барлық мәліметтерді салуға тырысыңыз. Сіз кез-келген кескіндеме құралдарын қолдана аласыз: қарындаштар, бояулар, шарлы қаламдар. Енді сіз өзіңіздің автопортретіңізді өзіңіз қалаған (немесе сезінетін) адам болу үшін өзгерте аласыз. Мысалы, ол жарқын, Көңілді, Белсенді немесе, керісінше, сабырлы, байсалды, күшті адам болуы мүмкін. Сіз өзіңізді теңіз жағалауына немесе мансап сатысына қарай бірнеше сатыға көтере аласыз. Сіз мамандықты өзгерте аласыз және сыртқы түріңізді өзгерте аласыз - қалағанның бәріне жете аласыз. Суретті аяқтаңыз".

Кері байланыс. "Мен бүгін" жаттығуы.

Мақсаты: тренингті қорытындылау.

Процедура: әрқайсысы: "маған бүгін не ұнады ...»

Қоштасу рәсімі. Жаттығу: "Алақандар".

Ересек адам алақанына балалардың алақандарын қоюға шақырады, әр келесі қатысушы алақанын алдыңғы қатысушының алақанына қояды. Қатысушылардың алақандары жиналған кезде хормен: "Сау болыңыз!».

2 сабақ.

Мақсаты: Өзін-өзі бағалауды, өзіне деген сенімділікті қалыптастыру.

Сәлемдесу рәсімі. Жаттығу: "Алақанмен амандасамыз".

Психолог: Мен сізге ерекше тәсілмен – алақанмен сәлем айтуды ұсынамын.

(шеңбердегі балалар алақандарын бір-біріне тигізеді). Біз алақандарды көршіміздің алақанымен байланыстырамыз және бір-бірімізге мейірімділікпен айтамыз:

Сәлеметсіз бе!

Көңіл-күй. "Жақсы жануар" ойыны

Психолог: "қол ұстасып, біз бір жануармыз деп елестетеміз. Оның тыныс алуын тыңдайық. Біз бірге дем аламыз-дем шығарамыз, дем аламыз - дем шығарамыз және тағы бір рет дем аламыз және дем шығарамыз. Өте жақсы. Оның жүрегі соғып тұрғанын тыңдаңыз. Тук - алға қадам, тук-артқа қадам. Тағы бір рет тук-алға қадам, тук-артқа қадам".

Негізгі бөлім.

"Өмірдегі Автопортрет" бұл жаттығуды орындау үшін сізге өте үлкен қағаз парағы мен серіктес қажет болады. Серіктес дененің контурларын салу алу үшін параққа жатамыз. Енді біз "өзімізді бейнелеуді" жасай бастаймыз: ішкі әлемде не болып жатқанын, дененің әртүрлі бөліктері қалай сезінетінін, олар қандай түсті және т. б. көрсету үшін қажет деп санайтынның бәрін бояймыз және аяқтаймыз.

Кері байланыс. "Мен бүгін" жаттығуы.

Мақсаты: тренингті қорытындылау.

Процедура: әрқайсысы: "маған бүгін не ұнады ...»

Қоштасу рәсімі. Жаттығу: "Алақандар".

Ересек адам алақанына балалардың алақандарын қоюға шақырады, әр келесі қатысушы алақанын алдыңғы қатысушының алақанына қояды.

Қатысушылардың алақандары хормен жиналған кезде: "Сау болыңыз!».

3 сабақ.

Мақсат-эмоцияларды тежеу дағдыларын қалыптастыру.

Сәлемдесу рәсімі. "Кішкентай саусақтармен амандасамыз" жаттығуы.

Психолог: Мен сізге әдеттен тыс амандасуды ұсынамын – кішкентай саусақтармен (шеңбердегі балалар кішкентай саусақтарын бір-біріне тигізеді). Кішкентай саусақтарымызды қосып, бір-бірімізге: Сәлеметсіз бе! деп айтамыз.

Көңіл-күй. "Мен бүгін осындаймын" ойыны.

Қатысушылар шеңберге шығады. Әркім өз кезегінде: "Сәлеметсіз бе. Мен бүгін осындаймын" - және өз жағдайын вербалды емес көрсетеді. Қалған тыңдаушылар: "Сәлем, - деп жүргізушінің атын атайды. Содан кейін барлығы бірге оларды қарсы алған ойыншының атын қайталайды және "Игорь бүгін осындай" дейді – сонымен бірге оның қимылдарын, бет-әлпеттерін мүмкіндігінше дәл көшіруге тырысады. Ойын барлық тыңдаушылар қатысқанша жалғасады. Қорытындылай келе, бәрі қол ұстасып, хормен: "Сәлеметсіз бе!"».

Негізгі бөлім.

"Мақсатқа жол" жаттығуы

Тапсырма: кейіпкеріңіздің мақсатына көптеген кедергілермен жол салыңыз.

Кейіпкер баланың өзі, басқа адам немесе ертегі кейіпкері болуы мүмкін. Кейіпкердің мақсаты болуы керек-неге ол барлық қиындықтарды (Қазына, үй, дос) жеңеді?

Кейіпкердің жолы әдетте бүкіл парақтан өтеді, ал кедергілерді неғұрлым көп тартсаңыз, соғұрлым жақсы болады! Сурет аяқталғаннан кейін әр кедергіні талқылау керек: кейіпкер оны қалай жеңе алады. Кейіпкердің оларды жеңуі (көтерілу, секіру, жүзу, күресу) және сиқырлы таяқша немесе көрінбейтін шляпалар сияқты ертегі тәсілдерін пайдаланбауы маңызды. Жаттығу: "Күн". Баладан күнді сәулелермен сурет салуды сұраңыз. Суретке ешқандай талаптар қойылмайды, бала күнді парақтың кез-келген жерінде және оған ұнағанымен бояйды.

Балаға күн туралы аздап айтыңыз.

-Күн — қандай ол?

- Жарқын, сары, қызыл, мейірімді, жылы, қуанышты...

- Ал енді күн сіз екеніңізді елестетіп көріңіз. Күннің аты бар.

Күнге өз атын жазсын. Егер ол әлі жаза алмаса, онда атын өзіңіз жазыңыз. Күннің сәулелері болуы керек. Егер олар аз болса, онда 7-9 сәулеге дейін сурет салыңыз.

-Сіз күннің қандай керемет екенін атап өттіңіз: жылы, жарқын, мейірімді...күннің әр сәулесіне сіздің керемет сапаңызды атайық. Сен қандайсың?

Бала бірден жауап бермеуі мүмкін. Мысалы, " Мен сені мейірімді деп санаймын. Тағы қандай?»

Сіз немесе бала атаған әрбір сапа сәуленің бойымен жазылады. Тапсырма: әр сәулені атауға тырысыңыз. Балаға кішкене қиялдауға, құшақтауға мүмкіндік беріңіз. Бұл сапа немесе әдеті дамымаған немесе мүлдем жоқ деп ойласаңыз да, қарсы болмаңыз.

Осылайша сіз баланың өз жетістіктері деп санайтынын ести аласыз. "Мен ыдыс жуамын... ойыншықтарды алып тастаймын ..." естігеннің бәрін жазып алыңыз, тіпті кейде көз жасымен немесе тіпті жанжалмен жасалса да. "ия, бұл сізге он рет айтқан кезде жасалады..." және т. б. деп айту керек емес. "Күн" жаттығуында біз тек позитивті жұмыс істейміз. Кері байланыс. "Мен бүгін" жаттығуы.

Мақсаты: тренингті қорытындылау.

Процедура: әрқайсысы: "маған бүгін не ұнады ...»

Қоштасу рәсімі. Жаттығу: "Алақандар".

Ересек адам алақанына балалардың алақандарын қоюға шақырады, әр келесі қатысушы алақанын алдыңғы қатысушының алақанына қояды. Қатысушылардың алақандары хормен жиналған кезде: "Сау болыңыз!».

4 сабақ.

Мақсат-эмоцияларды тежеу дағдыларын қалыптастыру.

Сәлемдесу рәсімі. Жаттығу: "Алақанмен амандасамыз".

Психолог: Мен сізге ерекше тәсілмен – алақанмен сәлем айтуды ұсынамын.

(шеңбердегі балалар алақандарын бір-біріне тигізеді). Біз алақандарды көршіміздің алақанымен байланыстырамыз және бір-бірімізге мейірімділікпен айтамыз: Сәлеметсіз бе!

Көңіл-күй. Ойын " Кімде... орын алмастыр»

Психологтың айтуынша, біз бәріміз өте ерекшеленеміз және сонымен бірге бір-біріне ұқсаспыз. Оған көз жеткізуді ұсынады, ол: "балмұздақты жақсы көретіндерорын алмастыр... өзенде жүзуді ұнататын... уақытында ұйқтау... ойыншықтарды орынған қою..."және т. б.

Негізгі бөлім.

"Дүкен" Жаттығуы

Әр бала тиісті тақырыбы бар қағаз парағын алады, мысалы:" ойыншықтар дүкені", " көкөніс дүкені", " аяқ киім дүкені " және т.б. балалар тиісті тауарларды салып, өз парақтарын толтыруы керек

Кері байланыс. "Мен бүгін" жаттығуы.

Мақсаты: тренингті қорытындылау.

Процедура: әрқайсысы: "маған бүгін не ұнады ...»

Қоштасу рәсімі. Жаттығу: "Алақандар".

5 сабақ.

Мақсаты-қолайлы тұлғааралық қатынастарды қалыптастыру.

Сәлемдесу рәсімі. "Кішкентай саусақтармен амандасамыз" жаттығуы.

Психолог: Мен сізге әдеттен тыс амандасуды ұсынамын – кішкентай саусақтармен (шеңбердегі балалар кішкентай саусақтарын бір-біріне тигізеді).

Кішкентай саусақтарымызды қосып, бір-бірімізге: Сәлеметсіз бе! деп айтамыз.

Көңіл-күй. "Жақсы жануар" ойыны

Психолог: "қол ұстасып, біз бір жануармыз деп елестетеміз. Оның тыныс алуын тыңдайық. Біз бірге дем аламыз-дем шығарамыз, дем аламыз - дем шығарамыз және тағы бір рет дем аламыз және дем шығарамыз. Өте жақсы. Оның жүрегі соғып тұрғанын тыңдаңыз. Тук - алға қадам, тук-артқа қадам. Тағы бір рет тук-алға қадам, тук-артқа қадам".

Негізгі бөлім.

"Виникоттың Жазулары" Жаттығуы

Мақсаты: қиялды, қолдың ұсақ моторикасын дамыту, серіктесті сөзсіз түсіну, эмоционалды стрессті жеңілдету.

Материалдар: қағаз, қарындаш. Кез-келген сызық салыңдар. Енді мен сіздің суретіңізді жалғастырамын. Суретті тағы жалғастырғыңыз келе ме? Біздің жазуларымыздан не көруге болады деп ойлайсыз? Жетіспейтін бөлшектерді аяқтаймыз ба? Ескертпелер: қағазда диалогтың бір түрі бар, ол екеуі де сурет салу аяқталды деп шешкенге дейін жалғасуы мүмкін. Сіз суреттің мағынасын көруге тырыса аласыз немесе денеңізді тыңдап, қарындашпен қағазға сала аласыз.

"Тарихты салу" жаттығуы міндеттері: диагностика, мінез-құлықтың дұрыс емес үлгілерін түзету, ішкі қақтығыстарды шешу, эмоционалды стрессті жеңілдету. Жұмыс барысы: балаға кез-келген оқиғаға сурет салу ұсынылады. Содан кейін психолог баламен пікірталас өткізеді. Егер бала ұсынған сюжет проблемалық болса, оған "егер бұл оқиға жалғаса берсе, онда оқиғалар қалай дамиды?" немесе "сіз бұл оқиғаны жақсы жаққа өзгертсеңіз".

Кері байланыс. "Мен бүгін" жаттығуы.

Мақсаты: тренингті қорытындылау.

Процедура: әрқайсысы: "маған бүгін не ұнады ...»

Қоштасу рәсімі. Жаттығу: "Алақандар".

Ересек адам алақанына балалардың алақандарын қоюға шақырады, әр келесі қатысушы алақанын алдыңғы қатысушының алақанына қояды. Қатысушылардың алақандары хормен жиналған кезде: "Сау болыңыз!».

6 сабақ.

Мақсаты-қолайлы тұлғааралық қатынастарды қалыптастыру.

Сәлемдесу рәсімі. Жаттығу: "Алақанмен амандасамыз".

Психолог: Мен сізге ерекше тәсілмен – алақанмен сәлем айтуды ұсынамын. (шеңбердегі балалар алақандарын бір-біріне тигізеді). Біз алақандарды көршіміздің алақанымен байланыстырамыз және бір-бірімізге мейірімділікпен айтамыз: Сәлеметсіз бе!

Көңіл-күй. "Мен бүгін осындаймын "ойыны.

Қатысушылар шеңберге шығады. Әркім өз кезегінде: "Сәлеметсіз бе. Мен бүгін осындаймын " - және өз жағдайын вербалды емес көрсетеді. Қалған тыңдаушылар: "Сәлем, - деп жүргізушінің атын атайды. Содан кейін барлығы бірге оларды қарсы алған ойыншының атын қайталайды және "Игорь бүгін осындай" дейді – сонымен бірге оның қимылдарын, бет-әлпеттерін мүмкіндігінше дәл көшіруге тырысады. Ойын барлық тыңдаушылар қатысқанша жалғасады. Қорытындылай келе, бәрі қол ұстасып, хормен: "Сәлеметсіз бе!».

Негізгі бөлім.

"Дақ" Жаттығуы. Балаларға щеткаға өздері қалаған түстің бір бөлігін алуға, қағаз парағына "дақты" құйып, парақтың екінші жартысына "дақ" басып шығарылатындай етіп бүктеуге шақырылады. Содан кейін парақты ашып, алынған "дақтың"Кімнемесе не екенін айтыңыз. Содан кейін талқылау өтеді.

"Бірлескен сурет" жаттығуы.

Екі бала жақын жерде отырады. Олардың алдында көлденең бағытталған ақ қағаздың бос парағы және түрлі-түсті қарындаштар (немесе фломастерлер) бар. Жетекші келесідей нұсқаулық жасайды: "Сіз бір-біріңізбен сөйлеспей үнсіз сурет салуыңыз керек. Әрқайсыңыз қазір таңдаған бір қарындашпен немесе фломастермен сурет саласыз".

Мақсаты: тренингті қорытындылау.

Процедура: әрқайсысы: "маған бүгін не ұнады ...»

Қоштасу рәсімі. Жаттығу: "Алақандар".

Ересек адам алақанына балалардың алақандарын қоюға шақырады, әр келесі қатысушы алақанын алдыңғы қатысушының алақанына қояды.

Қатысушылардың алақандары хормен жиналған кезде: "Сау болыңыз!». 7 сабақ.

Мақсаты: Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.

Сәлемдесу рәсімі: «Кішкентай саусақтармен сәлемдесу» жаттығуы.

Психолог: Мен сендерге әдеттен тыс ерекше түрде сәлемдесуді ұсынамын.

- Қолдың кішкентай саусақтарымен (балалар шеңберде қолдың кішкентай саусақтарымен бір-біріне тигізіп тұруы шарт) амандасамыз. Кішкентай саусақтарымызды біріктіріп, бір-бірімізге мейіріммен айтайық: Сәлем! Көңіл-күй. " Кім ... Сол отырсын " ойыны.

Психолог айтуы бойынша, әр адам әр түрлі, бірақ сонымен қатар әр адам бір-біріне ұқсас.

Мысалы:

"Кім балмұздақты, суға жүзгенді, ұйықтағанды ұнатады сол отырсын", т.б. сұрақтар қою арқылы жүзеге асырылады. Негізгі бөлім.

«Екі айна» жаттығуы. Парақта 2 айна бар. Олардың біреуі басқа балалармен сөйлескенде сізді ренжітетін нәрсені көрсетеді, ал екіншісі сізді бақытты ететін нәрсені көрсетеді деп елестетіп көріңіз. Оны елестетіңіз және қандай сезімде болдыңыз, талдау жасаңыз.

«Жазуы бар футболка» жаттығуы. Тапсырма «ұл-қыз» жұптарымен орындалады. Нұсқауы: «Сізді байқауға қатысуға шақырды. Сіз киетін футболкаларда сіз өз тобыңыздың ұранын көрсететін жазуды жасауыңыз керек. Енді сізге футболка макетін жобалау керек, яғни. ол бәсекелестікте қалай көрінеді ».

Кері байланыс. «Бүгін маған» жаттығуы.

Мақсаты: Тренингті қорытындылау.

Тренинг барысы: «Бүгін маған ұнады...» деген сөздерден бастап барлығы сөйлейді.

Қоштасу рәсімі. «Пальмалар» жаттығуы.

Ересек балаларды алақандарын алақанына қоюға шақырады, әрбір келесі қатысушы алақандарын алдыңғысының алақанына қояды. Қатысушылардың алақандары хормен жиналғанда: «Қош бол!» деп жаттығуымызды аяқтап, қорытындылаймыз.

8 сабақ.

Мақсаты: Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.

Сәлемдесу рәсімі: "Алақанмен амандасу" жаттығуы.

Психолог: Мен сізге ерекше тәсілмен – алақанмен сәлем айтуды ұсынамын. (шеңбердегі балалар алақандарын бір-біріне тигізеді). Біз алақандарды көршіміздің алақанымен байланыстырамыз және бір-бірімізге мейірімділікпен, жылы лебізбен айтамыз:

Сәлеметсіз бе!

Көңіл-күй. "Мейірімді жануар" ойыны

Психолог: "Қол ұстасып, біз бір жануармыз деп елестетіп көреміз. Оның тыныс алуын байыппен, тыныштықта тыңдайық. Барлығымыз үш рет ұайталау арқылы бірге дем аламыз-дем шығарамыз.

Өте жақсы. Оның жүрегі соғысын, қандай қарқында соғып тұрғанын тыңдаңыз. Мысалға тук деген бұл біздің жүрегіміздің соғысы, мен айтамын: Тук - алға қадам, тук-артқа қадам. Тағы бір рет тук-алға қадам, тук-артқа қадам". Бұл жаттығудың қорытындысы осы бір біріміздің мейірімімізді, жылылықты сезінуіміз, қарым қатынасты дамытуымыз. Негізгі бөлім. №1 жаттығу. "Қорқынышты-әдемі сурет".

Мақсаты: топтық процесті ынталандыру, босату, агрессияны білдіру.

Материалдар: Парақтар, түрлі түсті қаламдар.

Нұсқау: қатысушыларға бір парақ қағаз және түрлі түсті қалам беріледі. Қатысушыларға "Әдемі сурет" салу ұсынылады. Осыдан кейін сурет оң жақтағы көршісіне беріледі және ол алынған суреттен 30 секунд ішінде "қорқынышты сурет" жасап, келесі қатысушыға беріледі. Келесі қатысушы "әдемі сурет" жасайды. Осылайша алмастыру арқылы, бүкіл шеңбер өтеді. Сонғы этапында сурет иесіне қайтарылады. Талқылау жүргізу.

Кері байланыс. "Мен бүгін" жаттығуы.

Мақсаты: Тренингті қорытындылау.

Процедура: Әр қатысушы: "Маған бүгін не ұнады ...» дегенен бастап, жалғастыру арқылы, не сезіне алды, қандай сезімде болды, пікір білдіру. Қоштасу рәсімі. "Алақандар" жаттығуы.

Ересек адам алақанына балалардың алақандарын қоюға шақырады, әр келесі қатысушы алақанын алдыңғы алақанына қояды. Қатысушылардың алақандары хормен жиналған кезде: "Қош бол!» деп айтуымыз шарт.

9 сабақ.

Мақсаты: Топтың бірлігін арттыру.

Сәлемдесу рәсімі: :«Кішкентай саусақтармен сәлемдесу» жаттығуы.

Психолог: Мен сендерге әдеттен тыс ерекше түрде сәлемдесуді ұсынамын.

- Қолдың кішкентай саусақтарымен(балалар шеңберде қолдың кішкентай саусақтарымен бір-біріне тигізіп тұруы шарт)амандасамыз. Кішкентай саусақтарымызды біріктіріп, бір-бірімізге мейіріммен айтайық: Сәлеметсіз бе!

Көңіл-күй. "Мен бүгін осындаймын "ойыны.

Қатысушылар шеңберге тұрады. Әркім өз кезегінде: "Сәлеметсіз бе. Мен бүгін осындаймын " - және оның күйін ауызша емес түрде көрсетеді менің Қалған тыңдаушылар: "Сәлем, - деп жүргізушінің атын атайды. Содан кейін барлығы бірге оларды қарсы алған ойыншының атын қайталайды және Мысалға"Игорь бүгін осындай" дейді – сонымен бірге оның қимылдарын, бет-әлпеттерін мүмкіндігінше дәл көшіруге тырысады және табады. Ойын барлық тыңдаушылар қатысқанша жалғасады. Қорытындылай келе, бәрі қол ұстасып, хормен: "Сәлеметсіз бе!».деп аяқтайды.

Негізгі бөлім.

"Менің ішкі әлемімнің картасы" жаттығуы.

Оқушыларға өздерінің ішкі әлемінің картасын бейнелеу ұсынылады. Бұл тапсырманы талқылау жүргізеді. "Жарқын әсер ету" жаттығуы. Оқушылар өздерінің фото жиектемелерін бояуға шақырылады. Жұмыстың сюжеті балабақшада алған ең жарқын әсерлерін көрсетуі керек.

Оқушылар Сюжет пен түстердің түсін өздері таңдауы керек. Бұл оқушыларға несімен қызықтырды және қалай әсер ете алды, талқылау жүргізу.

Кері байланыс. "Мен бүгін" жаттығуы.

Мақсаты: Тренингті қорытындылау.

Процедура: Әр қатысушы: "Маған бүгін не ұнады ...» дегенен бастап, жалғастыру арқылы, не сезіне алды, қандай сезімде болды, пікір білдіру.

Қоштасу рәсімі. "Алақандар" жаттығуы.

Ересек адам алақанына балалардың алақандарын қоюға шақырады, әр келесі қатысушы алақанын алдыңғы алақанына қояды. Қатысушылардың алақандары хормен жиналған кезде: "Қош бол!" деп айтуымыз шарт
10 сабақ.

Мақсаты: Қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру.

Сәлемдесу рәсімі: "Алақанмен амандасу" жаттығуы.

Психолог: Мен сізге ерекше тәсілмен – алақанмен сәлем айтуды ұсынамын. (шеңбердегі балалар алақандарын бір-біріне тигізеді). Біз алақандарды көршіміздің алақанымен байланыстырамыз және бір-бірімізге мейірімділікпен, жылы лебізбен айтамыз:

Сәлеметсіз бе!

Көңіл-күй. "Кім ... Сол отырсын" ойыны.

Психолог айтуы бойынша, әр адам әр түрлі, бірақ сонымен қатар әр адам бір-біріне ұқсас. Мысалы:

"Кім балмұздақты, суға жүзгенді, ұйықтағанды ұнатады сол отырсын", т.б. сұрақтар қою арқылы жүзеге асырылады.

Негізгі бөлім.

"Маска" Жаттығуы

Мақсаты: Қиялды, кеңістікті ойлауды, сөйлеуді, жаңа рөлдерді сынап көру мүмкіндігін, мазасыз жағдайларды дамыту.

Көрнекілік: картон, түрлі-түсті қағаз, түрлі түсті қаламдар, масканы безендіруге арналған ұсақ бөлшектер, масканы бекітуге арналған резеңке жолақ, қайшы.

Бізді маскарад балына шақырды деп елестетіп көрейік. Сіз қандай маска киер едіңіз?

Қане барлығымыз маска жасауға кірісейік. Енді осы маскармен әдемі кешке барғанда қандай сезімді бастан кешірдіңіз және де бұл масканы не себепті таңдадыңыз. Талқылау жүргізу.

Кері байланыс. "Мен бүгін" жаттығуы.

Мақсаты: Тренингті қорытындылау.

Тренинг барысы: Әр қатысушы: "Маған бүгін не ұнады ...»дегенен бастап, жалғастыру арқылы, не сезіне алды, қандай сезімде болды, пікір білдіру.

Қоштасу рәсімі. "Алақандар" жаттығуы.

Ересек адам алақанына балалардың алақандарын қоюға шақырады, әр келесі қатысушы алақанын алдыңғы алақанына қояды. Қатысушылардың алақандары хормен жиналған кезде: "Қош бол!»деп айтуымыз шарт.

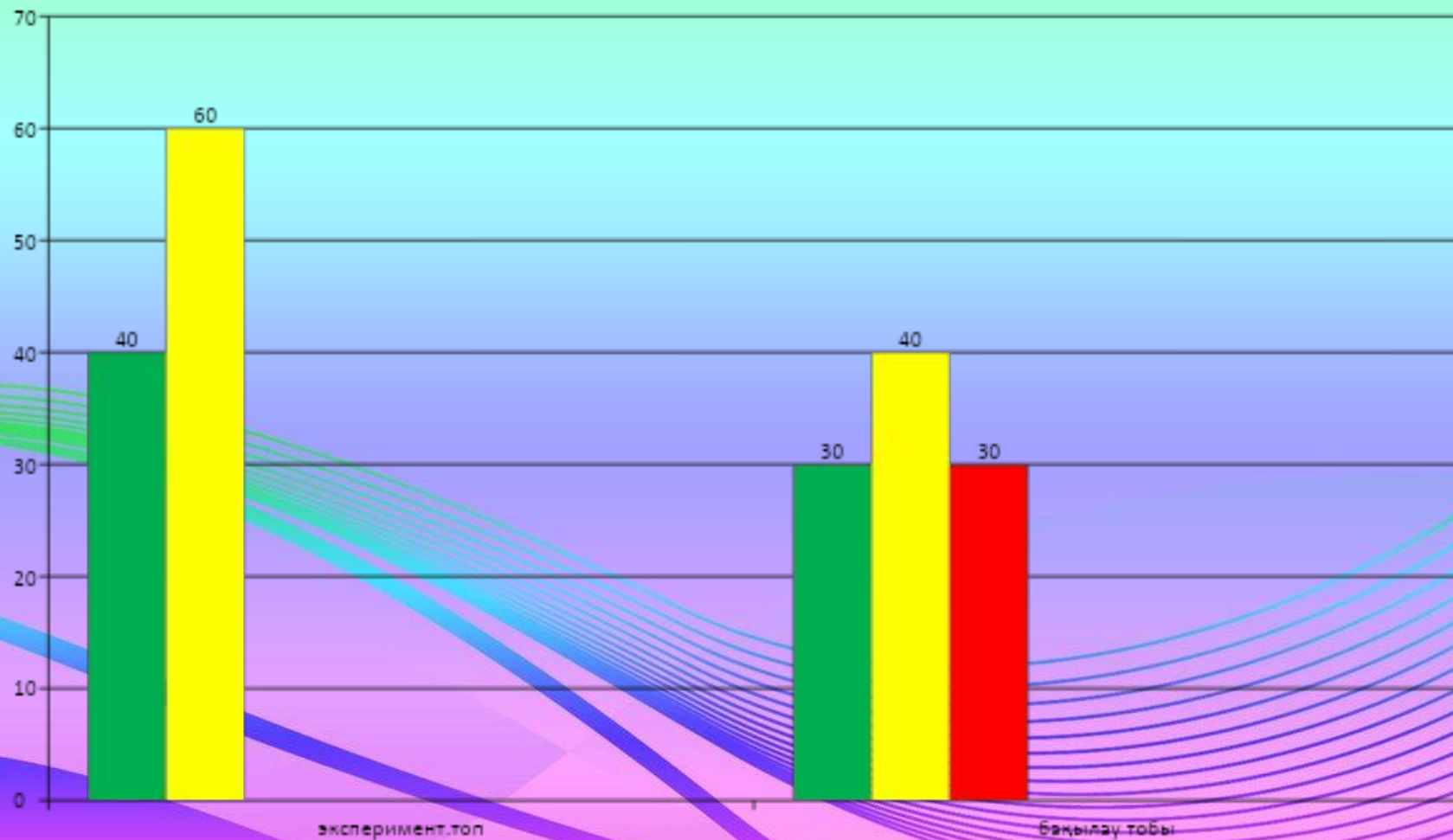
№ 1 әдістеме «Өмірде жоқ жануардың суреті»

№1 әдістеме бойынша пайыздық көрсеткіш

Кесте 2.1

Деңгейі	Эксперименталды топ		Бақылау тобы	
	Бала саны	балл	Бала саны	балл
Агрессивтіліктің өте жоғары деңгейі – 11-15 балл		.		
Агрессивтіліктің жоғары деңгейі – 7-10 балл.			3	30%
Агрессивтіліктің орта деңгейі –4-6 балл.	4	40%	4	40%
Агрессивтіліктің әлсіз деңгейі – 0-3 балл.	6	60%	3	30%

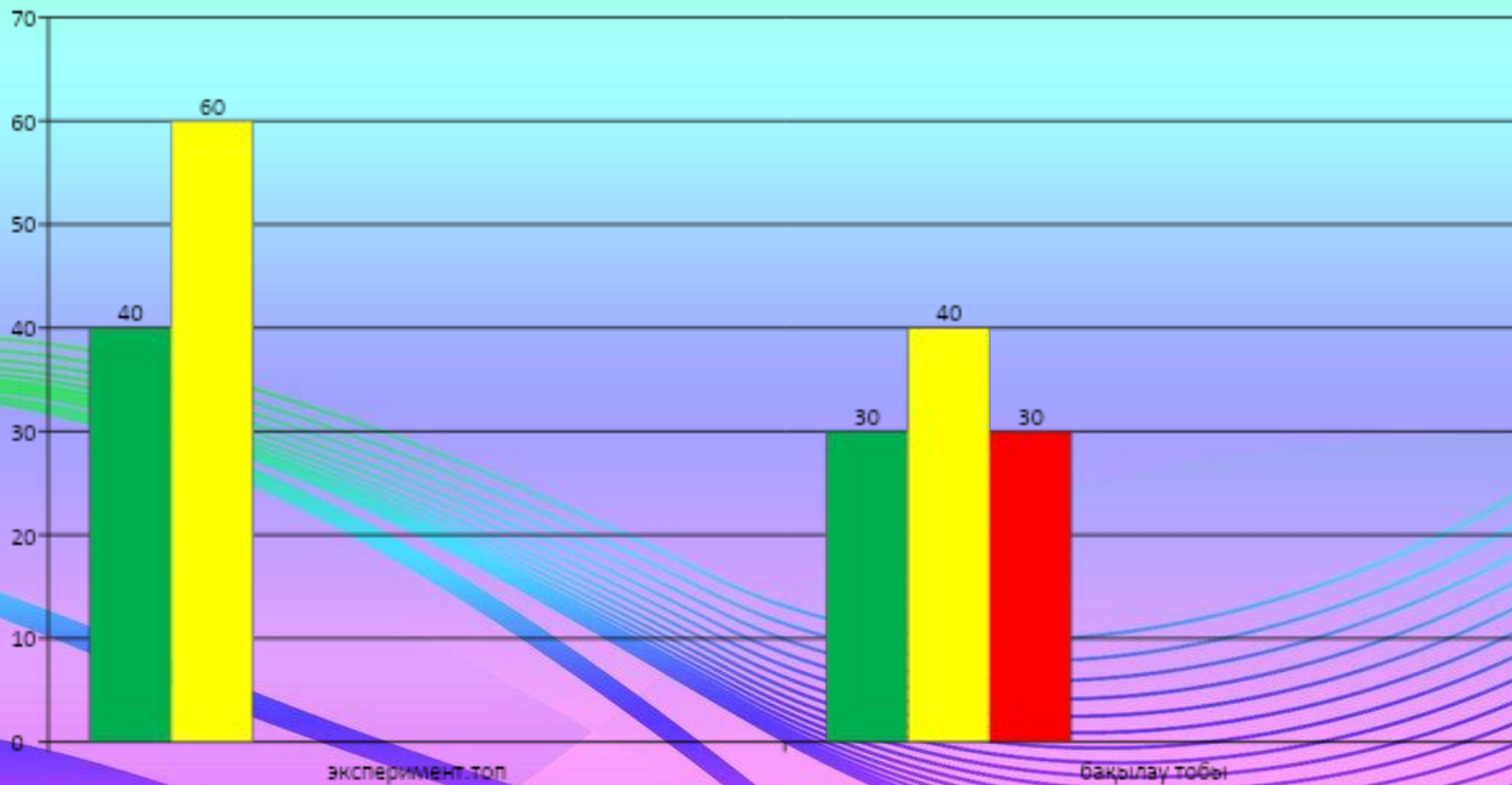
№ 1 Әдістеменің пайыздық көрсеткішінің талдауын төмендегі сурет-2 көруге болады.

№ 2 әдістеме Э. Вагнердің «Қол тесті» бойынша пайыздық көрсеткіш
Кесте 3

Деңгейі	Эксперименталды топ		Бақылау тобы	
	Бала саны		Бала саны	балл
Агрессивтіліктің жоғары деңгейі – 2-3 балл				
Агрессивтіліктің орта деңгейі – 1-2 балл.	3	30%	4	40%
Агрессивтіліктің әлсіз деңгейі – 0-1 балл.	7	70%	6	60%

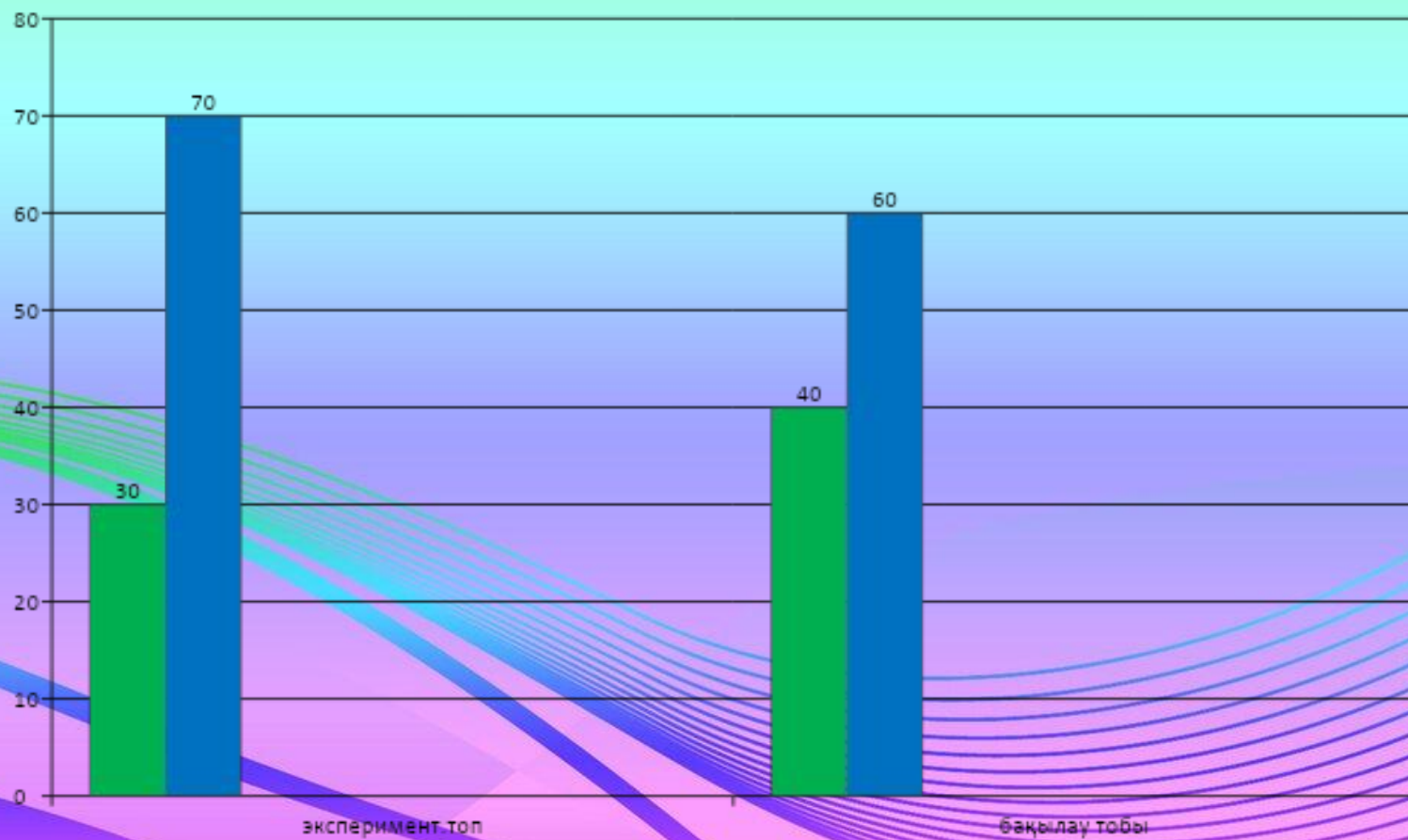
№ 2 Әдістеменің пайыздық көрсеткішінің талдауын төмендегі сурет-3 көруге болады.

№ 2 әдістеме Э. Вагнердің «Қол тесті» бойынша пайыздық көрсеткіш
Кесте 3

Деңгейі	Эксперименталды топ		Бақылау тобы	
	Бала саны		Бала саны	балл
Агрессивтіліктің жоғары деңгейі – 2-3 балл				
Агрессивтіліктің орта деңгейі – 1-2 балл.	3	30%	4	40%
Агрессивтіліктің әлсіз деңгейі – 0-1 балл.	7	70	6	60%

№ 2 Әдістеменің пайыздық көрсеткішінің талдауын төмендегі сурет-3 көруге болады.

2.3 ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ БОЙЫНША ҚОРЫТЫНДЫЛАР МЕН ҰСЫНЫСТАР

БАЛАЛАРДАҒЫ АГРЕССИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ТҮЗЕТУГЕ ҰСЫНЫСТАР

1. Балалардағы агрессивті жүріс-тұрысті түзетуді ең алды- мен ата-ана, Сізден бастау керек. Есіңізде болсын, отбасында қажетті өзгеріс болмай, балаңыздың бойындағы агрессияны түзету мүмкін емес.
2. Бала әрбір сәтте өзін ата-анасының сүйетінін, бағалай- тынын, қажет екендігін, қабылдайтынын сезінуі қажет. Оны сүюден және аяудан ұялмаңыз.
3. Басқа адамдар туралы жаман сөздер айтпаңыз, ашуға бой алдырмаңыз, тиімді мінез-құлық ерекшелігін көрсетіңіз.
4. Дауыс көтеру және тыйым салу агрессивтілікті жеңуде тиімді нәтиже бермейді. Осындай мінез-құлықтың себебін түсінгеннен кейін ғана, жақсы нәтижеге қол жеткіземіз.
5. Эмпатияны дағды ретінде қалыптастырыңыз.
6. Балаңызға өз агрессиясын шығаруға мүмкіндік беріп, басқа нәрсеге көңіл аудартыңыз (мысалы, жастықты ұру).
7. Баланың өзін-өзі көрсетуге ұмтылуын басуға тырыс- паңыз, түсінушілікпен қарап, ортақ бір шешімге келіңіз.

БАЛА АГРЕССИЯСЫНЫҢ АЛДЫН АЛУ НҰСҚАУЛЫҚТАРЫ

1. Отбасында ашық және сенімділік ахуалын сақтауға тырысыңыз.
2. Баланы үміттендіріп, орындалмайтын уәдені бермеңіз.
3. Балаңызға шарт қоймаңыз.
4. Балаға әсер етуде ұқыпты болыңыз.
5. Өзіңізге рұқсат ететін нәрселерді бала жасаса, оны жазаламаңыз.
6. Баламен қарым-қатнас барысында өз пайдаңыз үшін талаптарыңызды өзгерте бермеңіз.
7. Әрекетіңізбен балаңызды бопсаламаңыз.
8. Әлсіздігіңіз бен сезіміңізді балаңызбен бөлісуге қорықпаңыз.
9. Қарым-қатынасыңызды оқу үлгерімінің жетістіктеріне қарай орнатпаңыз.
10. Баларыңызды шарт қоймай жақсы көріңіз.
11. Баламен қарым-қатынаста «Мен – өкіл» ретінде қолданыңыз.

ЖАНЖАЛ ЖАҒДАЙЫН ШЕШУ НҰСҚАУЛЫҚТАРЫ

1. Болмашы агрессия барысында өзіңізді бір қалыпты ұстаңыз - Балаңыздың еркелігіне көңіл аудармаңыз; - балаңыздың сезімін түсінуге тырысыңыз; - көңілін басқаға аударыңыз, қандай да бір тапсырма ұсыныңыз;
2. Тұлғаның өзіне емес, мінез-құлыққа назар аударыңыз Бала тынышталғаннан кейін, агрессия кезінде өзін қалай ұстағанын, не сөйлегенін, осы себептен өзара оның мінез-құлқын талқылаңыз.
3. Сынамаңыз және кеңес бермеңіз Ешқандай сыни көзқарастар болмауы керек. Оларға мінез-құлқының жағымсыз салдарын көрсету қажет. Жасөспірімге агрессияның бәрінен де бұрын өзіне зиян келтіретіндігін сендіру керек.

4. Өзіңіздің эмоцияңызды бақылауда ұстаңыз Агрессивті балалармен қатынас жағдайында өзіңіздің жағымсыз эмоцияларыңызды бақылауды үйреніңіз. Бала немесе жасөспірім өзінің агрессивті мінез-құлқын көрсеткенде, ол жағымсыз эмоцияны – ашулануды, ызалануды, қорқуды немесе дәрменсіздікті тудырады. Үлкендер бұл жағымсыз мазасызданулардың орынды екенін, балаларда осы сәтте сезімдердің басым болып тұрғанын сезінуі қажет.

5. Жағдайдың шиеленісуін төмендетіңіз Сіздің негізгі мақсатыңыз – жағдайдың шиеленісуін төмендету.

6. Оның агрессивті мінез-құлқын бірігіп талдаңыз Жағдай шешіліп, барлығы сабасына түскеннен кейін, агрессивті мінез-құлықты талдауға өтіңіз.

Әңгімелесу барысында байсалдылықты және объективтілікті сақтау өте маңызды. Агрессивті мінез-құлықтың жағымсыз салдарын және деструктивтілігін мұқият түсіндіру керек.

7. Агрессивті емес мінез-құлықтың үлгісін көрсетіңіз Балалар кішкентай кезінде олардың агрессивті реакциясына ата-аналардың мінез-құлқы агрессивті емес жайдарлы болуы қажет. Агрессивті емес мінез-құлықтың үлгісін балалар жылдам қабылдайды. Басты шарт – бұл ата-аналардың шынайылығы.

АТА-АНАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НҰСҚАУЛЫҚТАР

Алдыңғы буынның еш біреуінде балаларды тәрбиелеу міндеті қазіргі кездегідей осынша қиын болған емес. Балалар арасындағы зорлық-зомбылық ойдан жасалған кино әлемімен шектелмейді, ол кешкі жаңалықтар ақпаратында үнемі орын алады. Өз құрбыларына, туысқандарына немесе өздеріне қол салатын жасөспірімдер туралы ақпарат біз үшін үйреншікті болды. Интернеттің, кабельді және жер серіктік теледидардың пай- да болуы қазіргі балаларға кез келген интернетке салынған фильмдерді, бейнероликтерді көруге мүмкіндік тудырған. Интернет біздің балаларға негіз- гі қарым-қатынас құралы және өз ойларымен, жаңалықтармен алмасу тәсілі ретінде бола бастады. Балалар желі арқылы әлемнің кез келген жеріне ақпарат жіберіп, достарымен қарым- қатынас жасайды. Әлеуметтік зерттеулер бойынша жасөспірімдердің уақытының көбі үй тапсырмасын дайындауға емес, компьютерді қолдануға кетеді екен. Көп оқушылардың ата-аналары балаларының уақытының көбісінің компьютерлік ойындарға кететінін айтып шағымданады

Ағасы қарындасынан сұрайды: - Сен қайда болдың?

- Аружанның үйінде. –

Сендер не істедіңдер? –

Қуыршақ ойнадық. –

Сонымен кім ұтты? Қазіргі таңда қоғамды және бірінші кезекте ата-ананы баланың адам қатыгездігін олардан көп білетіндігі алаңдатады. Бұл бұқаралық ақпарат құралдарында көп назар аударылатын адам өлтіру, тонау және зорлау жаңалықтарына байланысты.

Ғаламтор мектептегі зорлық-зомбылық мәселесіне арнап түсірілген бейнетүсірілімге толы.

Балалар зорлықты тек қана теледидардағы жаңалықтардан және кинодан емес, сонымен қатар олардың көбі әкелерінің анасын соққыға алғанын немесе өздері де ересектердің зорлығының арқасында жәбірленуші болған. Қазіргі заман – балалар үшін өте қиын, сондықтан олар ата- ана кеңесін, өздеріне көңіл аударғанын және түсінгенін қалайды. Жасөспірімнің болашаққа деген жоспарына, жұмыс таңдауына, болашақ мамандығын таңдауына ата-ананың аса зор ықпал ететіні дәлелденген.

Түскі ас қабылдау барысында балаларыңызбен эмоционалды қарым-қатынас құру үшін қолайлы уақыт. Бірақ, екіншіше орай, көп отбасыда ас қабылдау барысында ата-ана мен балалары өз ойларымен және жаңалықтарымен бөліскенінің орнына, теледидар көреді. Кейбір отбасыда, дәл осы уақытта ата-анасы кітап, журнал немесе газет оқумен уақытын өткізеді. Осыған байланысты, көп отбасыда ас қабылдау – эмоционалдық байланыс орнату уақыты ретінде жіберіліп қояды.

Балаңызбен тиімді қатынас орнату үшін, негізгі ереже ретінде – ас қабылдау уақытын бір-біріңізбен әңгімелесумен өткізу керек.

Бүкіл отбасыңызбен үстел басына жиналумен, сіз балаңызға келесіні үйретесіз:
- Сөйлесуге. Балалар өзінің сөйлеу және құрметпен тыңдау дағдысын дамытады. Әңгімелесу барысында олар сөздік қорын толтырып, өз ойларын жеткізуді үйренеді.

- Үнемі үйдің тамағын ішуге дағдыланады.

- Басқалар туралы ойлау. Балаңызға кең болуды үйретесіз, дәмді тағаммен бөліскенде өзіне қолайлы бөлшегін алып қалмауын, сонымен қатар басқаның қамын ойлауды да үйретуге болады.

- Бірлесе еңбек ету.

Балалар ата-анасымен бірге дастархан жайып және оны жинауға көмектесе алады, үлкендеу балалары ас мәзірін дайындауға да көмектесе алады. Профессор Д.

Гарбарино көп жылдар бойы зорлық- зомбылық жасаған жасөспірімдер психологиясын зерттеген. Оның қорытындысы бойынша, жасөспірімдердің бойындағы зорлық-зомбылықтың қалыптасуына әкеліп соқтырған олардың сырт қалуы. Бала оған қарағанда басқаның жақсы екендігін естігенде, өзінің сырт қалғанын сезінеді.

Ата-ананың негізгі міндеті: балаларына, оның жүріс- тұрысына қарамастан, олардың ата-анасы болғандықтан бақытты екендігін сендіруіңіз қажет. Ата-ана махаббатының астарында – шартсыз махаббат жатады: «Мен сені жақсы көремін, мен саған қамқор боламын. Мен сендікпін, өйткені сен менің баламсың. Сенің жасаған ісің маған ұнамаған күнде де, мен сені жақсы көремін, сенде бәрі жақсы болғанын қалаймын. Сен – менің қызымсың немесе ұлымсың, қандай жағдай болмаса да, мен сені үнемі жақсы көретін боламын».

Қандай жағдай болғанда да, келесідей айтуды ұмытпаңыз: «Мен сені қатты жақсы көремін, сол себепті саған кеңес беруім керек». Балаңыздың қылықтарын ұнатпасаңыз да, оны толықтай қабылдайтыныңызға, ол сенімді болу керек.

Қ О Р Ы Т Ы Н Д Ы

Мектеп жасына дейінгі балаларда орын алған бұзушылықтардың ішінде бұл мәселе ең жиі кездесетін түрі. Балалардың агрессивтілігі қоғамдағы мінез-құлық нормаларына қайшы келетін және мінез-құлыққа физикалық, моральдық зақым келтіруі мүмкін. Сонымен қатар, агрессивті мінез-құлық танытатын мектеп жасына дейінгі балаларда көбінесе агрессивті мотив болмайды.

Агрессия өзін-өзі қорғау механизмі ретінде, бала нақты немесе ойдан шығарылған қауіпті көрген жағдайларда қорқыныш немесе үрейдің көрінісі ретінде де пайда болуы мүмкін. Агрессивтілікті көрсете отырып, бала өзін-өзі қорғауға, басқа жолмен жеңе алмайтын нәрседен өзін қорғауға ұмтылады. Ол батылдық елесін жасайды. Жүргізілген талдау биологиялық және әлеуметтік генезистің бірқатар жағымсыз факторлары мектеп жасына дейінгі балада агрессивтіліктің пайда болуына және дамуына әсер етуі мүмкін екенін көрсетті. Мектеп жасына дейінгі баланың агрессивті мінез-құлқының психологиялық көздері оның темпераментінің ұстамсыздықта, ашуланшақтықта көріністері болуы мүмкін.

Дегенмен, балалардың агрессивтілігінің негізгі себептерінің бірі мектеп жасына дейінгі баланың қоршаған әлеммен, құрдастарымен, отбасы мүшелерімен және тәрбиешілермен дисфункционалды қарым-қатынасында жатыр. Демек, агрессивтіліктің көрінісі мыналардың нәтижесі болып табылады:

1) мектеп жасына дейінгі баланың отбасы мүшелерімен және құрдастарымен қарым-қатынас мазмұнына қанағаттанбауы; 2) топтағы мектеп жасына дейінгі баланың әлеуметтік жағдайының төмендігі;) құрбыларымен бірлескен іс-әрекетте табыстың болмауы;) танымалдыққа деген қанағаттандырылмаған қажеттілік. Ата-ананың психологиялық қасиеттерімен де, отбасы мүшелерінің арасындағы қарым-қатынастың бұзылуымен де анықталатын отбасы тәрбиесінің кемшіліктері баладағы агрессивті мінез-құлықтың негізгі себептерінің бірі болып табылады. Отбасындағы және балалар ұжымындағы балалар арасындағы қарым-қатынас саласы олар үшін шиеленістің, созылмалы қақтығыстардың, психологиялық мәселелер мен қиындықтардың негізгі көзі болып табылады, сондықтан мектеп жасына дейінгі баланың психикалық денсаулығын сақтау, оның табысты дамуы, оның эмоционалдық саулығын қамтамасыз ететін қажетті қолайлы әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық жағдайларды жасау негізгі рөл атқарады.

Дипломдық жобаны орындау барысында біздер тақырып бойынша ғылыми әдебиеттер зерттедік; бала агрессивтілігі туралы ұғымдар қарастырылды, агрессияға бейім балалардың психологиялық ерекшеліктері ашылды; балалар агрессиясының негізгі көздері мен себептері анықталып, мектеп жасына дейінгі балалардың агрессия деңгейін төмендету мүмкіндігін анықтау мақсатында эмпирикалық зерттеу жүргізілді.

Зерттеу нәтижелері бойынша қажетті қорытындылар жасалды. Осылайша, барлық міндеттер шешіліп, дипломдық жобаның мақсатына қол жеткізілді, яғни ол мектеп жасына дейінгі балалардың агрессивтілігі мәселесін зерттеу болды.

Қорытындылай келе, келесі тұжырым жасауға болады: жекелеген агрессияға қатысты біздің болжамымыз бағдарланушы іс-әрекет ретінде келесі факторлармен байланысты, олар: индивидің социометриялық орны, жас ерекшелігі. Мұның барлығы зерггеу нәтижесі арқылы дәлелденді.

Біз өңдеген жоғары балалармен коррекциялау жұмысын педагог-психологпен бірге тәрбиешілер де балабақша тәжірибесінде қолдана алады. Сондықтан агрессивті балалардың мінез-құлқын тәртіпке келтіруде мына бағыттарда жұмыс жасалуы қажет:

1. Агрессиялық балалардың өз ашу-ызасын басқаға зияны тиіп кетпейтіндей күйде төмендетуге үйрету.

2. Балаларды әртүрлі жағдайларда өзін-өзі ұстай алуға, іс-әрекетіне бақылау жасап, өзін-өзі басқару әдістеріне үйрету.

3. Дау-дамай жағдайларында жағымды қарым-қатынас жасай алуға дағдыландыру.

4. Адамдарға сену, жаны ашу (эмпатия) сияқты қасиеттерді қалыптастыру.

Қосымшалар

Сипаттамасы: Әдістеме проективті болып есептеледі. Тұлғаның ерекшеліктері туралы болжамды ұсынуға көмек-тесетін балалармен үлкендерді зерттеуде қолданатын бағдарлау әдістемесі. Барлық белгілер символдық түрде талданады.

Мақсаты: Жеке тұлғалық ерекшеліктерді диагностикалау: жағымды, теріс. Нәтижесінде келесі реакциялар қарастырылады:

- *вербальды;*
- *вербальды емес;*
- *өшіру және ол нені білдіреді;*
- *объектілерді салу реті, үзілістердің болуы.*

Нұсқау:

«Өмірде жоқ, кинолар мен мультфильмдерде, ертегілерде, компьютерлік ойындарда жоқ жануардың суретін салып, оған ат қою керек» А4 форматты қағаз, жуандығы орта, қара қалам, 6 түс, өшіргіш, ұштағыш керек.

Зерттелуші сұрақтарға жауап беруі керек (суретті нақтылау, аңгімелесу: қайда тұрады, кіммен тұрады, немен қоректенеді, оның мінезі қандай, көңіл-күйі қалай, ол нені жақсы көреді, нені ұнатпайды, достары бар ма, қастары ше, олармен қалай күреседі, неден қорқады).

Деректерді талдау суретті және оқиганың ерекшеліктерін түсіндіру арқылы жүзеге асырылады. Суреттегі агрессияның белгілері:

- *өткір импульсивті сызықтар, қатты қысым;*
- *жалпы сипаты агрессивті, шабуылшы;*

- агрессивті құрылғылардың болуы (тырнақтар, шыбықтар, инелер, пластиналар және т. б.)

- ауызша агрессия (Стинг, ауыз, тістер, жалын).

Кейде жануар агрессивті құрылғылармен жабдықталған, бірақ қолдану сипаты агрессияны емес, агрессиядан қорқуды көрсетеді. Сөйлесуді түсіндіру мұны тануға көмектеседі. Егер бала өзін қорғау, қорғаныс және т.б. қажет деп айтса, онда агрессиядан қорқу туралы айтуға болады.

Сюжеттегі агрессияның белгілері: зұлым мінез; жануарларды, адамдарды жейді; агрессияның айқын белгілері (құлату, сындыру, өлтіру, жеу), сонымен қатар егер агрессияның белгілері мінез – құлықта байқалмаса және суретте, әңгімеде анықталмаса-бұл агрессия басым; қашықтағы тұрғылықты жер; жануардың жалғыздығы болып сипатталады.

Интерпретация.

Сурет орналасқан кеңістік

Оң жағын, кеңістік алдыңғы жағында және жоғарғы жағында орналасса ол болашақпен, осы шақпен байланысты. Қағаздың сол жағында және қағаздың төменгі жағында болса, жағымсыз және депрессивті эмоциялармен, сенімсіздікпен және енжарлықпен байланысты.

Суреттің қағазда орналасуы.

Нормадағы жағдайда сурет тік орналасқан қағаз ортасында орналасуы керек. Сурет салу үшін жылтыр емес ақ қағазды алу керек. Қарындаштың жұмсақтығы орташа болуы керек; қалам мен фломастерді қолдануға болмайды.

Егер суреттің орналасуы қағаздың жоғарғы жағына орналасса (қаншалықты жақын болса, соншалықты айқын көрініс береді) өзіндік бағалаудың жоғары болуын, өзінің әлеуметтік ортадағы алатын орнына көңілі толмауын, қоршаған адамдардың мойындауының жеткіліксіздігін, өзін-өзі көрсетуге ұмтылу үрдісін көрсетеді.

Суреттің төменгі жақта орналасуы – өзіне деген сенімсіздік, өзіндік бағалаудың төмен болуы, жабырқаулық, батылсыздық, өзінің әлеуметтік ортадағы алатын орнына қызықпау, өзін өзі көрсетуге ұмтылмау.

Фигураның орталық бөлігі (басы немесе оны ауыс- тыратын бөлік).

Басы оңға қарап тұрса – іс-әрекетке деген тұрақты үрдістің болуы. Барлық ойдағы, жоспардағы немесе жүзеге асырып жатқан әрекеттер (аяқталмаған болса да). Зерттелуші өзінің жоспарлары мен ойларын орындауға, жүзеге асыруға бірден ауысады.

Басы солға қарап тұрса – рефлексияға, ойлануға деген үрдіс. Бұл әрекет адамы емес: ойлаған, жоспарлаған шаруалардың жартысы ғана жүзеге асады немесе басталады. Кейде белсенді әрекет алдындағы қорқақтық немесе батылсыздық байқалады.

Суреттің тұрасынан тұруы («анфас»), яғни сурет салып отырған адамға қарап тұруы (өзіне), менмендік ретінде талқыланады.

Басында сезім мүшелеріне сәйкес келетін бөлшектердің болуы – құлақ, ауыз, көз. «Құлақ» бөлшегінің мағынасы: ақпаратқа қызығу, өзі үшін қоршаған адамдардың пікірінің маңыздылығы. Аузы ашық және тілі көрініп тұрса бұл сөйлеу белсенділігі (сөз құмарлық), еріні қоса салынған болса – сезімталдық; кейде екеуі де бірге болуы мүмкін. Егер тілі мен еріні салынбай тек ашық тұрған ауызы салынса, әсіресе, асты қатты басылып тұрса – күдік пен қорқыныштар, сенбеушілікті көрсетеді.

Тісі мен ауызы – вербальды агрессия, көп жағдайларда – қорғаныс ретінде көрінеді (арпылдасу, соқтығу, оған сөйлеген адамдарға дөрекі жауап береді, айыптаушылық, жазғыру). Балалар мен жасөспірімдерге ауызын доғал сызықтармен салу тән (қорқақтық, қобалжу).

Көзіне ерекше мән береді. Бұл адамның бойында қорқыныштың болуын сипаттайды: кірпігінің салыну немесе салынбауына ерекше назар аудару керек. Кірпік – бұл истероидты-демонстративті мінез-құлық мәнері. Кірпік сонымен қатар басқалардың оның сыртқы әдемілігіне, киіну мәнеріне таңданыспен қарауына ерекше мән береді.

Басының үлкен болуы (фигураға қатысты) бұл зерт-телушінің басқалардың және өзінің бойындағы ақыл-ой бастауын бағалайтындығын білдіреді.

Фигураның тірекгі, тірек бөлігі. Оған жатады (аяқтар, табандары, кейде — салынуы).

Аяқтарды денеге қосу сипатына назар аударыңыз: дәл, Мұқият немесе абайсызда, нашар жалғанған немесе мүлде қосылмаған — бұл ойлауды, тұжырымдарды, шешімдерді бақылау сипаты.

Біркелкілік және бір бағытты нысанын табандардың, кез-келген элементтердің тіректік бөлігі — конформдылық тұжырымдамалар мен қондырғыларды, шешімдер қабылдау, олардың кәдімгі ,стандартты болуы.Бұл бөлшектердің пішіні мен позициясындағы әртүрлілік — көзқарастар мен пайымдаулардың өзіндік ерекшелігі, тәуелсіздік және кездейсоқтық; кейде тіпті шығармашылық бастама (форманың ерекше түріне сәйкес) немесе өзгеше ойлау (патологияға жақын) болып келеді. Кейде басында қосымша бөлшектер болуы мүмкін: мүйізқорғаныс, агрессия. Қосымша басқа да белгілермен бірге болуы мүмкін – тырнақтармен, қылтаңдармен, инелермен – агрессияның сипаты: кездейсоқ немесе қорғаныс-жауап беру.

Қанаттары – өзін-өзі әдемілеуге және ақтауға тырысу. Жал, жүн, сәнді шаш – сезгіштік, өз жынысын көрсету.

Құйрықтары. Өз әрекеттеріне, шешімдерге, қорытындыларға, вербальды нәтижелеріне деген қатынасын көрсетеді. Және де құйрықтың (қағазда) қайда бағыттталып тұрғандығы да маңызды. Құйрық оңға қарап тұрса — өзінің әрекеттеріне және мінез-құлқына деген қатынас. Солға – өз ойларына, шешімдеріне деген қатынас; жіберілген мүмкіндіктеріне, өзінің шешімсіздігіне деген қатынас. Бұл қатынас құйрықтың жоғары (сенімді, жағымды, ширақ) немесе төмен (өзіне көңілінің толмауы, өзінің әділдігіне сенбеу, жасаған әрекеттеріне, сөздеріне өкіну және т.б.).

Фигураның пішіні.

Қосымша шығыңқы нәрселердің, пішіндердің, сызықтардың болуы немесе болмауы (қалқандардың, сауыттардың, инелердің болуы).

Егер ол:

- үшкір бұрыштармен салынған болса – бұл қоршаған-дардан қорғаныс, агрессивтілік;*
- қоюлап бояса, шеттерін басыңқы сызса – бұл қорқыныш пен үрейді көрсетеді;*
- қалқандары болса, сызықтар екі қатар етіп салынса, байқампаздықпен, күдіктенгіш-тікпен байланысты.*

Қорғаныстың бағыттылығы

– кеңістікте орналасуына байланысты:

- фигураның жоғарғы сұлбасы – жоғарыда тұрған адамдарға, тыйым салатын, мүмкіндігін шектейтін, мәжбүрлейтін, яғни жасы бойынша үлкен ата-аналарына, мұғалімдерге, басшықтарға, басшыларға деген қарсылық;

- төменгі сұлба – мысқалға, мойындамауға деген қарсылық, төмендегі бағыныштылардың алдында беделдің жоқ болуы, сөзге қалудан қорқу; жанындағы сұбалар – шектен тыс күдікшілдік және өзін-өзін қорғауға деген дайындық; пішіні бойынша емес, жауардың ішіне немесе үстіне салынған «қорғаныстар».

Оң жағында – шынайы іс-әрекеттің болуы, сол жағында – өз пікірін, сенімдерін, талғамдарын қорғау.

Жалпы күші.

Құрамды бөліктері неғұрлым көп болса, (нақты қажет-терден басқа), соғұрлым күш те көп болады. Керісінше болса – күшті сақтау, ағзаның астения-лығы, созылмалы соматикалық ауру (түзу сипатымен дәлелдене түседі – өрмекші тәріздес әлсіз түзу). Түзулердің керісінше болуы – қалың және қатты басылған болса – қобалжу. Қағаздың артқы жағынан көрініп тұратын басылған түзулер – (сурет салып жатқан адамның қолының дірілдеуі) қатты қобалжу.

Жануарлардың түрлері.

Тақырыптық жазынан жануарлар қауіпті, қорқытатын және бейтарап (арыстан, бегемот, қасқыр немесе құстар, ұлу, құмырсқа немесе тиын, ит, мысық тәрізді) деп бөлінеді. Бұл өзіне, «Менге» деген қатынас, өзінің өмірдегі алатын орны туралы көзқарасы, өзін маңыздылығы жазынан сәйкестендіруі (қоянмен, шыбын-шіркеймен, пілмен, итпен және т.б). Бұл жағдайда салынған жануар – сурет салып отырған адамның өзі.

Агрессивтілік.

Агрессивтілік деңгейі суретте орналасқан бір-бірімен байланысы бар немесе жоқ бұрыштардың санына, сипатына байланысты. Әсіресе агрессияның негізгі символдарына назар аудару керек – тырнақтар, тістер, тұмсықтар. Сонымен қатар айта кететін жағдай, жыныстық белгілерге мән берген жөн – емшектерге, емізік, адам тәріздес фигура және т.б. Бұл жынысқа деген, тіпті жыныстық қатынасқа деген көзқарасы.

Дөңгелек фигурасы (әсіресе ештеңемен толықтырылмаған) тұйықтыққа деген үрдіс, ішкі әлемнің жабықтығы, басқаларға өзі туралы ақпарат бергісі келмеуін білдіреді. Жануар денесіне әртүрлі механикалық бөліктерді салуға да мән беру керек – жануарды тракторға немесе танкіге қою, ұшаяқ, постаментке қою; басына зырылдауық, бұранда қою; көзіне электролампа салу, денесіне және аяқтарына – ұстағыш, антенна, пернелер салу.

Атауы.

Мағыналы бөліктерді рационалды біріктірумен байланысты («ұшатын қоян», «жүгіретін мысық», «шыбын жегіш» және т. б.).

Басқа нұсқасы – кітаби-ғылыми сөз құрастыру, кейде латындық жұрнақ немесе жалғаулардың болуы («ратолетиус» және т.б.).

Бірінші – ақылдылық, нақты ұстаным және бейімделу; екінші – өзінің ақыл ойын, білімдарлығын, білімін көрсетуге бағытталған демонстративтілік. Ешқандай мағынасы жоқ үстіртін дыбыстық атаулар да кездеседі («лялие», «лиошана», «гратекер» және т.б.). Бұл қоршағандарға деген жеңіл қарым- қатынас, қауіптілік белгісін бағалай алмауды білдіреді.

Суреттегі агрессия белгілері: - Үшкір импульсивті түзулер, қатты басу; - Жалпы сипаты агрессивті, шабуылдаушы; - Агрессивті бөлшектердің болуы (тырнақ, қалқан, ине, тілімдер және т.б.); - Вербальды агрессия (шанышқы, ара, тіс, азуы, от шығаруы).

Кейде жануарлар агрессивті бөлшектерге толы болады, бірақ оларды қолдану сипаты агрессияны емес агрессиядан қорқуды көрсетуі мүмкін. Мұны анықтауға әңгімелесу көмектеседі. Егер зерттелуші бұлар қорғануға қажет десе, онда агрессиядан қорқуды сипаттайды. Әңгімелеудегі агрессияның белгілері:

- Ашулы мінез;

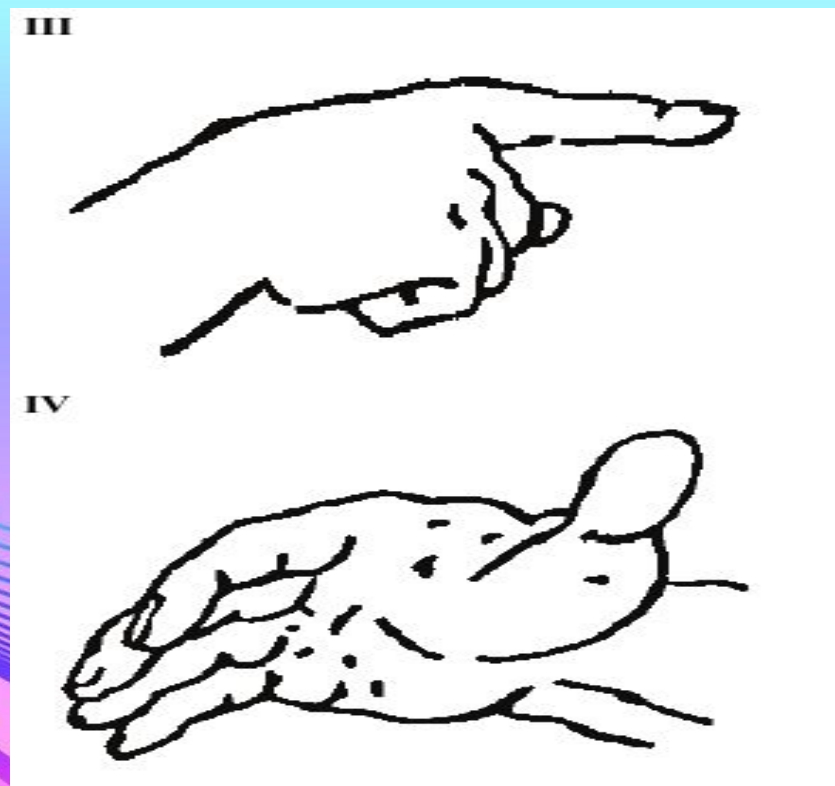
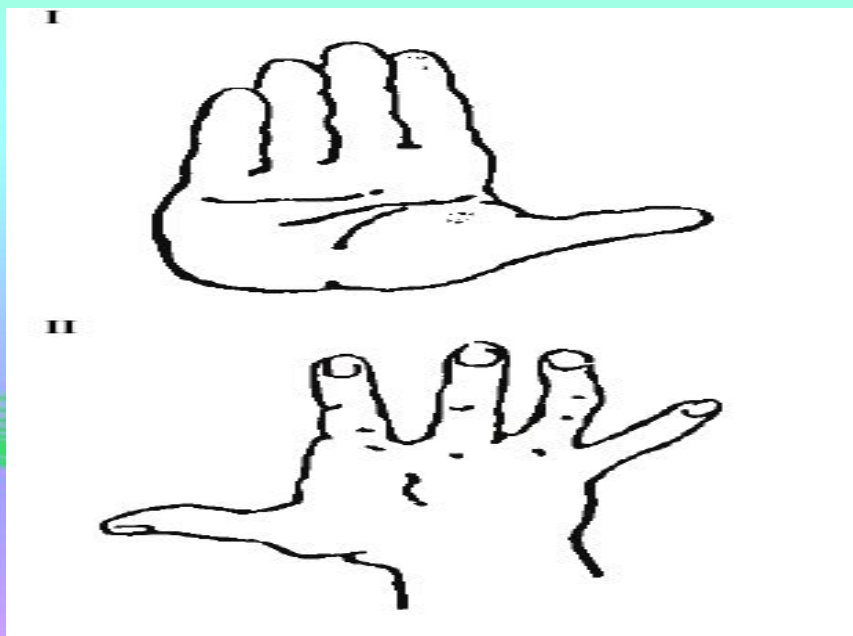
- Жануарлармен, адамдармен қоректену;

- Агрессияға деген анық көрсетулер (бұзу, сындыру, өлтіру, жеу), егер агрессияның белгілері оның мінез-құлығынан көрініс бермей, суретінде, әңгімесінде көрініс берсе – бұл ығыстырылған агрессия;

- Тұрғылықты жерінің алыс болуы;

- Жануардың жалғыздығы;

«Қол» әдістемесінің стимулдық материалы

V

VI

VII

VIII

